КАТОЛИЦЬКА АКЦІЯ

ВІСТНИК ҐЕНЕРАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ КАТОЛИЦЬКОЇ АКЦІЇ ГР.-КАТ. ГАЛ. ЦЕРК. ПРОВІНЦІЇ

РІК V. ЛЬВІВ, ЛИПЕНЬ—ГРУДЕНЬ 1938. ЧИСЛО 3-4 (16-17)

ЗМІСТ: Пастирське послання. — Наші завдання. — *о. Др. Іщак:* Що дало християнство Україні в суспільній ділянці. — *Е. Тишинська:* Що жіноцтво завдячує християнству? *О. Майковська:* Християнство й доля української жінки. — *Др. М. Андрусяк:* Християнство й початки науки в Україні. — *Др. М. Гнатишак:* Християнство й українська література. — *Др. В. Залозецький:* Початки мистецтва Київської Руси під впливом прийняття християнства. — *Др. Б. Кудрик:* Християнство в Україні й українска музика. *Др. М. Дзерович:* Наш Ювілейний обіт. — Католицьке життя в світі. — Хроніка.

СПІЛЬНЕ ПАСТИРСЬКЕ ПОСЛАННЯ

Епископату Галицької Церковної Провінції

З НАГОДИ 950-ЛІТТЯ ЮВІЛЕЮ ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

Митрополит галицький, Архієпископ львівський, Еп. камянецький,

ГРИГОРІЙ ХОМИШИН

Епископ станиславівський,

ЙОСАФАТ КОЦИЛОВСЬКИЙ

Епископ перемиський, самбірський і сяніцький,

НИКИТА БУДКА

тит. Епископ патарський,

ГРИГОРІЙ ЛАКОТА

тит. Епископ данійський і помічник перемиський,

ЙОАН БУЧКО

тит. Епископ кадоенський і помічник львівський,

ЙОАН ЛЯТИШЕВСЬКИЙ

тит. Епископ ададейський і помічник станисл.,

ДУХОВЕНСТВУ І ВІРНИМ

МИР О ГОСПОДІ І АРХІЄРЕЙСЬКЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ

Всевишній Бог, Сотворитель Вселенної, що в безконечному Свому милосердю дав нашим предкам перейти з темряви поганства у світло Своєї Євангелії, нехай буде благословенний во віки, а Пресвяте Імя Його, Всемогучого і Вседоброго, нехай буде хвалене і благословенне во віки.

Св. Письмо, що містить у собі правди Богом обявлені і Богом подавані людству слова молитви, містить у собі благодарення, що ввійшли в текст Богослужень і на нашій землі та іменем нашого

народу від 950 літ не перестають висказувати Всевишньому вдячности за ласку хрещення. Покоління, що зо св. Рівноапостольним Володимиром Великим прийняло хрещення і просвітилося світлом Євангелії, перше повторяло гимн благодарення, гимн похвали на честь і славу Бога, в Тройці єдиного.

А ми, 28-ме й 29-те покоління по тих перших предках, дивимося на ту найбільшу історичну подію нашої минувшини з віддалі століть, але і з досвідом століть та з тою самою вдячністю, що й усі наші предки, величаємо Всевишнього за дар християнства. Цей дар зробив наш нарід народом Божим, народом святим, народом християнським і культурним та в довгому ряді століть давав нам усе силу поборювати всі труднощі життя й зберігати спадщину дідів та прадідів, передаючи її будучим поколінням. Церква Ісуса Христа виховала наш нарід і зберігла його в численних сумних добах татарських наїздів, руїни й неволі. А виховувала нарід тому, бо є „стовпом і утвердженням правди". (І. Тим. 3, 15), а зберігла нарід у часах руїни, бо її завдання „замість Христа" (II Кор. 5, 20) учити, роздавати людям у Таїнствах Божу благодать. А тими двома речами — правдою і благодаттю — кормиться людина; на правді і благодаті спирається всякий поступ, усяка сила в людстві, бо „правда і благодать Ісуса Христа сталася" (Йо. 1, 17).

Коли цього року торжественно обходимо памятку тієї великої події, то передовсім тому, щоб і самим віддати Всевишньому хвалу, честь і поклін за ту благодать і правду та щоб Тебе, Дорогий Наш Народе, заохотити до вдячности й до оцінювання, чим було й чим є для нас християнство та лучність з Вселенською, Соборною Католицькою Церквою, в якій св. Володимир і наші предки прийняли хрещення. Бо Русь стала християнська в хвилині, коли ще не існувало нещасне розєднання. Ми стали тоді християнами-католиками, себто злученими з цілим тодішнім християнським світом, що його найвищим зверхником Римський Папа.

В цю радісну хвилину 950-літнього Ювілею не хочемо пригадувати сумних і болючих подій історії нашого народу. З тих подій найсумніші та найбільш болючі ті нещасні обставини, які розбивали нарід на частини, що між собою завзято боролися, ставляючи в боротьбі брата проти брата. Від міжусобиць у княжих родах аж до теперішнього розбиття на партії і розділу між різні держави, вся наша історія назначена тим сумним знаком браку єдности. Як уже в родині Великого Володимира перше покоління оплакувало боротьби братів проти братів, так чи не кожне покоління боліло над внутрішніми боротьбами. Боже Провидіння поставило нас поміж Сходом і Заходом, що і в великій частині причинилося до тієї домашньої незгоди, що як чорна нитка тягнеться зі століття в століття. Можна б цю обставину оплакувати кривавими сльозами, якщоб у світлі християнської віри хрест і терпіння не були ознакою і завдатком Божої благодати. Спадщина св. Володимира назначена була від самого початку тяжким, великим хрестом — хрестом браку згоди й єдности. Той брак єдности сам собою спричиняв уже великі терпіння, які в кожному поколінні спливали передовсім на бідних людей. Той брак єдности може був також причиною, що вороги, які окружали наш нарід, не знаходили в ньому такої відпорної сили, яка робить народи могутніми й великими державами. Тому мали

вони й спромогу завдати нашому народові люті удари, які довели нас до стану розбиття, упадку й пониження, в якому нарід тепер знайшовся. Та якщо над тією руїною, що від століть триває, сяє знак хреста, то та недуга не на смерть, але на те, щоб явилася Божа слава в ній або через неї. Тому мимо жахливого положення, в якому наш нарід находиться, розбитий і розсіяний по всіх сторонах світа, запрошуючи його сьогодні до торжественного обходження 950-літнього Ювілею хрещення наших предків за св. Володимира, — робимо це не в сумній безнадійності на завтрішню днину, а навпаки, в сильному переконанні, що наш нарід може власне через ті обставини, в яких його Боже Провидіння поставило, може, і певно, відповість Божому покликанню в історії людства.

До вдячности за минуле, до покірного признання себе до тяжких гріхів, помилок та блудів нашого народу в історії треба нам долучити взнеслу, сильну надію, що Бог, у Якого руках життя і розвій народів, дасть і нашому народові достаточний розвій усіх своїх, Богом даних, сил та достаточну єдність і силу, що з єдности виходить, щоб не тільки тішилися моральним і матеріяльним добробутом, етичною силою та культурним розвитком у християнській вірі, але й сповнити серед народів світа християнське завдання, яке Боже Провидіння у християнській вірі йому вказує.

Ми, всі Епископи Галицької Церковної Провінції, запрошуємо передовсім Преосвящених Епископів нашого обряду й наш нарід Карпатської України, Югославії, Сполучених Держав Північної Америки й Канади, Румунії і Бразилії, щоб з нами злучилися, якщо на те дозволяють обставини, в обходженні цього празника.

Разом усі запрошуємо ввесь наш нарід, передовсім вірних наших Епархій, а відтак і розпорошених по цілому майже світі еміґрантів. Лучімся в цьому році в ювілейних торжествах та обходах там, де вони тільки можуть відбуватися, а в тих торжествах уникаймо всього того, що ділить і розєднює, а шукаймо всюди того, що лучить і єднає. Даймо нашому Батькові у вірі, Великому Рівноапостольному Князеві св. Володимирові ту потіху, щоб бачив свій нарід переслідуваний і терплячий, а сильний бодай тою силою, що її дає моральна і духова єдність. Нехай будуть вони одним бодай у тих ювілейних обходах і в торжественному споминанні тієї великої події нашої історії, що й сама була стягом єдности й народові давала напрям єдности.

Діло св. Володимира й історія того діла впродовж близько десятьох століть ще не достаточно перестудіовані в самій науці історії. Тому й на першому місці звертаємося до всіх наших істориків з закликом і запрошенням піддати якнайвсестороннішим історичним дослідам не тільки початок християнства за часів св. Володимира, але й історію нашої Церкви від того часу аж до наших. До того самого запрошуємо й нашу студіюючу богословську й світську молодь. Нехай невпинно працюють над розясненням багатьох, досі ще невияснених питань нашої історії. А в історичних студіях усі шукаймо передовсім історичної правди та оминаймо по змозі духа партійної боротьби, що й при наукових студіях шукає противника понизити або побороти.

А що наше положення між Сходом і Заходом уже в минулих століттях змушувало наш нарід неначе в собі самім перетравлю-

вати, переживати й переборювати всі точки церковного загальносвітового розєднання і зєднання Церков, нехай наша праця в тому напрямку веде до помирення й примирення розділені Церкви. А до того помирення може найуспішнішою дорогою є дорога історичних дослідів, що веде до вислідження цілої правди.

Крім учених істориків прийдеться нам історію нашої Церкви, історію св. Зєдинення від початку аж до наших часів, так всесторонньо представляти для наших вірних, щоб вони цілком свідомо здавали собі справу з того, що св. Зєдинення нам принесло. Нашим завданням буде наш нарід довести до такої релігійної свідомости, щоб кожний умів здавати справу, як каже св. Петро (І. Пет. 3. 15), з нашої віри і з кожної правди, яка входить у визнання нашої віри.

Нашим незєднаним братам виявляємо передовсім любов. Вона є тією силою, що єднає, тією дорогою, що веде до єдности, до єдности церковної, суспільної й єдности народньої і до єдности християнської, яка була метою життя Христа, Його св. Науки та Його страждань на хресті. Уникаймо всього того, що могло б наших незєднаних братів зразити або відіпхнути, уникаймо й кожного поступовання, що могло б побільшувати все те, що нас розєднює.

Отців місіонарів, проповідників, провідників духовних вправ і отців катихитів не менше від всіх отців душпастирів: парохів, завідателів і сотрудників гаряче взиваємо, щоб їхня праця в цьому році була звернена до того, щоб утвердити наших вірних у вірі й скріпити в них християнське почування любови до ближніх. Та любов, хоч з приказу Христа і з природи діла відкуплення мусить обнимати всіх людей цілого світа, повинна бути теж з природи теплішою, щирішою, глибшою для наших братів по крови, себто для нашого народу. Більше цього року, ніж досі, мусимо нашому народові пригадувати, скільки наші брати мусять терпіти в Радянській Україні від комунізму й безбожництва. Коли не можемо нічим помогти їм, то стараймося бодай нашими молитвами і жертвами випрошувати для них витривання в ласці Божій серед терпінь та увільнення від тих терпінь, що часом переходять усяку міру.

Обнимаючи широким серцем і широкою любовю Батьківщини всіх тих, що над Дніпром терплять, Ми далекі від того, щоб забувати на ті страждання й небезпеки, що спадають з тої самої причини: комунізму й безбожництва на інші народи й на всі народи світа.

Так в історичних студіях, як і в практичному душпастирстві витягнім із забуття ясні й світлі постаті наших Архієреїв: такого Митрополита Ісидора, св. Йосафата, Митрополита Йосифа Рутського та тих багатьох мучеників, що за віру життя своє віддали на Білій Русі, Поліссі, Підляшші й Холмщині.

За Божою благодаттю та за молитвами всіх нас священиків і всіх Вас, Дорогі Брати й Сестри, 950-літній Ювілей принесе без сумніву великий хосен так цілій нашій Церкві, як і поодиноким парохіям та поодиноким душам і відповість потребі скріплення засад віри й життя з віри нашого народу на всіх ділянках його культурного розвою. А в тому успіху нехай нам Бог дасть передовсім усе те, що наближає нас до єдности, себто до єдности духа, до єдности мира, до єдности любови, до тієї єдности, що її усі, хоча б і до різних віроісповідань та до різних Церков належали, мусять передовсім ува-

жати за найбільше добро християнської віри, спадщини св. Володимира. Щоб дійсно так сталося, щоб Ювілей був справді торжеством радости й торжеством любови, випрошуємо у Всевишнього Дателя всіх дібр якнайбільшого благословення на Вас усіх.

Благодать Господа нашого Ісуса Христа і любов Бога і Отця і причастя Святого Духа хай буде з усіми Вами. Амінь.

Дано в день Св. Верховних Апостолів Петра і Павла року Божого тисяча девятьсот тридцять восьмого.

† АНДРЕЙ, Митрополит,
† ГРИГОРІЙ, Епископ Станиславівський,
† ЙОСАФАТ, Епископ Перемиський,
† НИКИТА, Епископ Патарський,
† ГРИГОРІЙ, Епископ Данійський, Помічник Перемиський,
† ЙОАН, Епископ Кадоенський, Помічник Львівський,
† ЙОАН, Епископ Ададейський, Помічник Станиславівський.

НАШІ ЗАВДАННЯ

в Ювілейному Році Хрещення Руси-України.

Величаві церковно-народні торжества Свята Християнської України вже в повному ході як тут, на нашій Рідній Землі, так і скрізь усюди, де тільки живе наш нарід та де він має хоч деяку змогу виявити в достойний і прилюдний спосіб свої релігійно-національні почування. Українська періодична преса заповнена описами ювілейних обходів, що відбуваються згідно з покликом цілого Високопреосв. Епископату Галицької Церковної Провінції та відповідно до програми Ділового Комітету СХУ. Як видно з описів тих торжеств, що надходять до Ділового Комітету й до української преси, українське католицьке громадянство не тільки в краю, але й на еміґрації з великим одушевленням та готовістю послухало заклику Церкви, щоб у цьому ювілейному році подякувати Всевишньому за неоцінений дар Хрещення, що зробив нас народом Христовим, народом християнської культури.

Та наші Владики закликують нас не тільки до радісних ювілейних торжеств з приводу 950-ліття Хрещення нашого народу. Вони в своїм Спільнім Пастирськім Посланню, виданім зприводу цього Ювілею, звертаються до українських наукових робітників із гарячим закликом до праці над науковими дослідами цеї історичної доби, а зокрема „діла св. Володимира“. Бо історія цієї доби не прослідженa ще достаточно. І справді, досьогочасна наука ледве в загальних і дуже неповних обрисах відтворила нам ці перші основи української християнської культури, які закладали великі будівничі старої української Держави. Багато питань з історії нашої Церкви та нашого народу ще не висвітлені, багато ділянок із тої царини людського знання ще чекають своїх піонірів-дослідників. Саме ці прогалини й „темні місця“ нашої історичної науки, як і взагалі науки про культурне обличчя нашого народу в давній минувшині, зокрема про ролю й долю нашої Церкви, є на нашу думку одною з причин

недостачі наукових синтетичних творів з минулого нашої Церкви і нашого народу. В цій недостачі треба теж на нашу думку шукати оправдання деяких розбіжностей, які стрічаємо нераз у популярних виданнях з ділянки історії нашого народу та нашої Церкви. Це можна помітити м. ін. і на виданнях, що свіжо появилися зприводу 950-ліття Хрещення Руси-України.

В нинішнім числі знайдуть Шан. Читачі низку доцільно підібраних статтей, які мають за завдання познайомити ширший загал про нинішній стан наукових дослідів у різних ділянках історії української християнської культури в звязку з ділом св. Володимира. Очевидно, не вичерпано тут усіх можливих ділянок і тем, бо на це не позваляє обєм навіть подвійного числа нашого журналу. Одначе й ці вибрані теми, приступно зясовані нашими Шан. Авторами, повинні розбудити в українськім Громадянстві більше зацікавлення питаннями нашого минулого, щоб краще розуміти теперішнє й передбачувати — по змозі людських сил — дальший історичний шлях нашого народу. Дай Боже, щоб праця наших наукових дослідників і працівників помогла вповні відтворити християнські основи нашої культури, щоб сучасне покоління продовжало своє культурне будівництво згідно з первісними заложеннями перших Будівничих Рівноапостольських князів наших св. Ольги та св. Володимира. А разом з тим, щоб не тільки відродилася жива надприродна віра наших предків, але щоб наш нарід дійшов „до такої релігійної свідомости, щоб кожний умів здати справу з нашої віри і кожної правди, яка входить у визнання нашої віри“. Здійснення цього бажання великого Апостола, що його пригадують нам наші Архипастирі, це завдання, які стоять не лише перед Єрархією й Духовенством, але й перед світськими апостолами, зорґанізованими в Католицькій Акції.

о. Др. Андрій Іщак.

ЩО ДАЛО ХРИСТІЯНСТВО УКРАЇНІ В СУСПІЛЬНІЙ ДІЛЯНЦІ

I.

Довго й уперто мусіло працювати християнство на українських землях, заки змінило поганські форми суспільного життя. Наслідки цеї праці не були ще такі очевидні в часах Володимира й Ярослава. Вони принесли свої овочі щойно опісля. Коли усвідомимо собі, що монашество, якого осередком став Київ, стало тут сильною ногою щойно по смерті Ярослава, за його синів Ізяслава, Святослава і Всеволода, то й християнізування суспільних відносин приймає конкретніші форми щойно з кінцем XI віку. Вправді вже за Володимира В. існували монастирки (малі ліпянки) при парохіяльних церквах, які построювали собі люди, що бажали умертвлення, однак ця форма розробленого монастирського життя не мала такого впливу на переображення суспільного життя поганської Руси, як пізніші властиві монастирі з усталеною киновією, що ставали правдивими осередками релігійного й культурного життя. Настоятелі таких монастирів до-

рівнювали своїм авторитетом епископам та митрополитам, мали великий вплив на князів і боярство та грали в преображенні суспільних відносин старої київської держави першорядну ролю. Вправді цим монастирям не можна приписувати кольнізаційної ролі, яку відіграли передовсім бенедиктинські монастирі на Заході, поширюючи господарську культуру і творячи сталі оселі серед ґерманських племен, але для самого прищіплювання християнства мало поширення монашого життя те саме значення, що творення нових дієцезій.

Так отже два чинники переобразовували початково суспільне життя поганської Руси: епископи й монахи. Де ж було парохіяльне духовенство? Воно щойно творилося й то дуже поволи. Це не значить, що зараз у перших часах християнства бракувало духовників. Ґолубинський (Ист. рус. Цер. I, 451 472 сл.) приймає, що духовенства в перших часах християнства було в нас досить. Воно рекрутувалося з нижчих суспільних верств і було головно на услуги бояр, з яких кожний, за прикладом князів, мав свого духовника, що його казав висвятити навіть з числа своїх невільників. На це вказує грамота патріярха Германа до митрополита Кирила II з 1228 р., де патріярх заборонює висвячувати таких домових священиків з рабів, які не дістали перед тим звільнення з рабства. Ярослав Мудрий каже в Новгороді 1080 р. набирати кандидатів духовного стану з народу і „отъ поповыхъ дѣтей". Значить, уже від самого початку християнства твориться духовний стан іменно по містах, який переказує службу Церкві з роду в рід. Але замітне те, що з бояр ніхто не рветься до духовного стану. Положення боярства було далеко краще. Також синів з жонатого духовенства було за мало до кількости церков. Тому Ярослав каже набирати кандидатів духовного стану з простого народу, а пізніше вдирається звичай висвячувати навіть рабів, супроти неохоти ліпше ситуованих суспільних верств іти в духовники. Віра всякала в нарід поволі. Наперед завойовувала вищі суспільні верстви, опісля обіймала щораз ширші круги народу при допомозі парохіяльного духовенства. Тому й переображення суспільних відносин ішло помало.

II.

Гляньмо тепер, в яких напрямах суспільного життя наступало християнізування. В наш огляд входять: а) князь і дружина, як найвищі представники державної влади, б) інші суспільні верстви, в) прилюдне і приватне життя, що улягло зміні під впливом нової віри.

Князь і дружина були першими носіями християнства. Вони прийняли його з державних оглядів. Це диктувала їм вища державна рація, потреба усуцільнення словянських племен в одну сильну руську державу, що була б спосібна утриматися на поверхні життя перед напором римсько ґерманського Заходу й диких печенізьких та болгарських орд Сходу. Християнство на Сході Европи було історичною конечністю, якій сміло пішов назустріч Володимир В. в сам час, о самій 12 годині. Коли б він був прогайнував цей історичний момент, хто знає, що було б сталося з його державою, що була зліпком слабих словянських племен під володінням князя, який супроти цілком незакріплених династичних традицій спирався на мілітарну варязьку силу. Західнє християнство зруйнувало у своїм поході ті

словянські племена, що не вміли примінитися до нових культурних і політичних форм життя. Щезло в початках IX віку словянське племя сасів, вирізане Карлом В. Тому, що вчас не прийняли християнства, зникли з поверхні землі поганські серби, венди і поморці ізза тої самої причини. Задержали своє народнє обличчя чехи, моравці й паннонські словяни в державі Коцела, що примінюючись до нових форм життя ставила опір ґерманському світові при помочі питомого словянського обряду, створеного Кирилом і Методієм. Вслід за чехами приймає християнство лєхіцьке племя в другій половині X віку та вдержується на поверхні історії перед німецьким напором. Вкінці й мадяри знаходять на самім склоні X віку захист у християнській вірі перед неминучою загладою свого племени... Але й зо Сходу грозила державі Володимира ще більша небезпека. Відколи Святослав Хоробрий завалив остаточно хозарську державу, що служила київській державі барієрою перед кочовиками, які напирали з середньої Азії, відтоді Київ став ціллю щораз нових наступів кочовиків. Сам Святослав наложив головою в боротьбі з печенігами, що в степах замкнули йому поворот з Болгарії до Києва, а Володимир мусів уже сипати оборонні вали яких 60 кільометрів від Києва, щоб успішно відбивати ворога зпід самих воріт столиці. Однак найсильнішим оборонним валом для його держави стало християнство, яке дало великому державному будівничому внутрішню консолідацію, стало неначе цементом, що споював стіни державної будови в одну цілість. Великі походи, які Володимир В. по опануванні Києва і побіді над своїм братом Ярополком підняв у роках 981—5 на Схід (похід на вятичів 981—2 р.) і Захід (похід на червенські землі) на північ (похід на ятвяг 983 р.) і знову на Схід (на болгар 987 р.) в цілі устійнення границь великої київської держави, скапіталізував він щойно в християнстві, для якого посвятив знов два походи на Візантію й Корсунь. Коли прийняти здогад нинішніх дослідників, що християнство прийняв особисто Володимир перед цими двома останніми походами, то видимо, яке воно було йому потрібне для завершення державної будови. Християнство споїло східньо-словянські племена в одну сильну Русь, скріпило оборонність київської держави перед заливом азійських племен та піднесло велич і повагу київського князя й його династії на небувалу висоту, на рівнорядний ступінь з королями західньої Европи. Державна спільнота Володимира В. узискала через християнство нову суспільно-політичну вартість на Сході Европи. Ось найважніший наслідок християнства для України-Руси.

Інші суспільні верстви поза князем і дружиною зискали те, що в християнстві піднісся їх вплив на державне життя. Князь і його дружина, які дотепер були одиноким державним чинником, а їх інтереси рахувались інтересом державним, мусіли поділитися своїм впливом з іншими. Державний тоталізм був у християнстві ограничений голосом боярської ради, що брала на свої плечі відповідальність за долю держави. Дружина князя перетворюється з наємних чужинців варяг у новий боярський стан, звязаний з рідною землею й руськими племенами звязками роду і крови. Крім родового боярства витворюється новий стан, незнаний у поганській Руси, це духовенство. Наше поганство тим замітне, що не мало духовного стану на зразок жерців грецького чи авґурів римського поганського світу. Жертви ідо-

лам приносили начальники родів або батьки родин. Волхви-кудесники були тільки релігійними дорадниками, а не представниками поганської релігії. Тому наше поганство, як релігія без виразних зовнішніх форм культу, не могло ані на хвилину встоятися супроти християнства, що несло з собою докладно означені та віковою традицією освячені форми богопочитання, плекані й бережені осібним духовним станом. Вкінці селянство, що складалося з вільних ратаїв-смердів і піввільних закупів, діставало в християнстві поміч проти несправедливости й насильства, право бути трактованим згідно з християнськими засадами любови ближнього, свідомість, що воно є складовою частиною спільної батьківщини, а не князівським данником, або живим інвентарем княжого двора і його наємної дружини. Також невільники-раби діставали у християнстві надію на скорше висвободження, право бути трактованим людяно, дарування свободи на основі християнської засади, що в Христі нема раба і свобідного, але всі творять одно. Задушні люди, себто раби пущені на волю „за душу", прощенники, що по чудеснім виздоровленні віддавалися особлившій побожності, ізгої без суспільного становища (поповъ синъ грамотѣ не умѣетъ, холопъ исъ холопства выкупится, купецъ одолжаетъ) збанкротовані купці, розстрижені черці, ізгойствуючі холопи, що викупилися з рабства, осідали на церковних ґрунтах і були під юрисдикцією Церкви. Церква давала їм захист в їх безпритульності і безробіттю, приділювала їм варстат праці, брала під свої опікунчі крила.

III.

Християнство впливало від самого початку на зміну форм прилюдного і приватного життя всіх суспільних верств. Передовсім князь і боярство підчинялися цьому благородному впливові християнства. Літописні вістки, що відділені вже двома поколіннями від часів Володимира, представляють велику переміну в душі цього першого християнського володаря. З жорстокого й автократичного конунґа чи кагана, що в змаганнях схопити в свої руки цілу спадщину свого батька Святослава не завагався сплямити своїх рук кровю рідного брата Ярополка, стає він по прийнятті Христової віри добрим та дбайливим батьком цілого народу, опікуном бідних, яким сипле щедрою рукою хліб і одяг в почуванні християнської чесноти любови ближнього, товаришем старшин і начальників боярських родів, яких ради засягає і з якими пирує, сонічком ясним у споминах народу, якому забезпечив мирне й щасливе життя, основане на нових засадах християнської віри й моралі. Коли б літописні вістки були оповиті німбом леґенди, переборщеним вихвалюванням добрих минулих часів, за якими тужно стало старим горожанам київської держави в сімдесятих роках XI століття, роках внутрішнього неспокою, згіршаючої внутрішньої боротьби за київський престіл серед синів Ярослава та грізного зовнішнього потрясення фундаментами держави від свіжих половецьких орд, то маємо інші, конкретніші познаки впливу християнства на зміну ментальности наших князів. Таким конкретним мірилом переміни світогляду Володимирового наслідника Ярослава Мудрого є зміна форми наслідства на київськім престолі. Дотепер рядив той, що силою здобув собі власть і опанував Київ,

як осередок держави, хочби по трупах рідних братів. Так опанував Київ сам Володимир В. по трупі Ярополка. Так розпочав по смерті батька володіння його син Святополк Окаянний, кладучи трупом трьох братів: Святослава, Бориса і Гліба, доки Ярослав Мудрий не опанував ситуації. Сила тріюмфувала над правом! Безперечно під впливом християнства й західнього середньовічного політичного права, практикованого в Угорщині, Чехії й Польщі, лишив у своїм завіщанні Ярослав право сеніорату, як форму державного правління. Згідно з новою правною засадою Київ мав переходити в руки найстаршого князя у Володимировім роді без боїв і насильства сильнішого. Право мало тріюмфувати над силою! І хоч право сеніорату в практиці не вдержалося довго, бо вже за синів Ярославових розгорілася боротьба за київський престіл, то все ж почуття правопорядку не остало пустою тільки теорією. На зїзді любецькім (1097) і витичівськім (1100 р.) право сеніорату уступило іншій правній засаді вітчинности, на підставі якої волость батька оставала добром його дітей. І цій правній засаді присвічувала та сама ідея, що лягла в основу Ярославового сеніорату: „Не губити руської землі — здержуватися від кровопролиття". Це християнський прінціп правопорядку взяв верх над поганським прінціпом вищости сили над правом. А в життя впроваджувала його Церква. Представники Церкви були тими миротворцями, що прикорочували князівські межиусобиці, що годили розсварених князів та скріплювали списану на папері угоду „хрестним цілуванням". У любецькім і витичівськім зїзді беруть участь побіч заінтересованих князів епископи з митрополитом на чолі. А до Володимира Мономаха, найповажнішого серед князів і автора обох зїздів, так каже митрополит Николай: „Молимся, княже, тобі і твоїм браттям, щоб ви не губили руської землі, бо як будете між собою воювати, будуть погани тішитися й заберуть нашу землю, що її таким трудом і хоробрістю здобули ваші батьки й діди". Осліплення Василька Теребовельського, що його доконав Давид Ігоревич не без співвини Святополка Ізяславича Київського, було покаране завдяки Мономахові присудом на витичівськім зїзді: Давид втратив володимирсько-волинську волость. Право взяло верх над силою! Чим дальше, тим виразніше лунає голос Церкви, як представниці мира і згоди. До Рюрика Мстиславича, київського князя з кінця XII. в., каже митрополит Никифор: „Княже, ми є від Бога поставлені в руській землі поздержувати від кровопролиття".

Родинне й приватне життя князів і бояр перемінило християнство дуже скоро через моноґамію. Цю форму родинного життя видимо вже закріплену за синів Володимира. Ярослав Мудрий був строго моноґамічним князем, котрого рід посвоячувався з усіми визначнішими королівськими родами західньої Европи. На Володимирі В. констатуємо ще очевидні сліди поганської поліґамії. Вслід за князівським двором ішла християнізація родинного життя серед бояр. Факт, що справи спадкові були в цілій державі Володимира підчинені церковним судам (братья или дѣти тяжуться о задницу — Устав Володимира) вказує на те, що Церква мала великий вплив на укріплення моноґамії також серед простого народу. На основі Прохірону Льва Мудрого тільки діти, що походили з християнського супружжя мали право до спадку. Виключені були всі діти незаконні. Розуміється, що церковні суди поступали згідно з цим правом, а бу-

дучи одиноко компетентними в спадкових справах, вкорінювали християнську моноґамію серед народу.

Пізніший устав Ростислава Мстиславича Смоленського з половини XII в. крім розводів (роспустъ), прелюбодійств (смирное заставанье) і уволочки (умички), які стрічаємо вже в уставі Володимира, віддає церковним судам ще двоєженство (аже водитъ кто двѣ жонѣ) і незаконні т. є нецерковні шлюби (аще кто поимется чрезъ законъ). При допомозі князівських уставів працювала Церква над скріпленням християнського супружжя щораз інтенсивніше. Це була тяжка праця, яка вимагала довшого часу і через упадок київської держави та через заник церковного судівництва під чужим пануванням була перервана у своїм розвитку. Щойно Петро Могила зумів завершити цю працю, ліквідуючи нецерковні шлюби та впроваджуючи загальний обовязок церковних вінчань. Унія цю працю завершила трохи скорше. Зі згаданих супружих справ одна тільки уволочка — на гадку Голубинського (I. 1. 413.) — була переслідувана цивільним законом ще до прийняття християнства. Всі інші супружі справи це вже новість християнства в напрямі скріплення моноґамії.

В інших напрямах приватного і прилюдного життя працювало християнство головно над скріпленням віри й обичайности та над уґрунтуванням почуття справедливости в суспільних відносинах. Вже Устав Володимира В. віддає церковним судам проступки проти віри й богопочитання: ворожбитство, чародійство, ділейництво, нищення хрестів та проступки проти обичайности: побиття родичів дітьми, окрадення церкви, розкопання гробу, бійки між жінками, получені з кусанням зубами і т. д. На вкорінення християнської моралі кладе сильніший натиск пізніший трохи „Свиток" Ярослава Мудрого. Тут вичисляються кари за прелюбодійство, самовільні розводи, скотоложство, кровосумішку, двоєженство, супружжя заключені між свояками й посвояченими, супружжя з невірними, крадіж, родинні бійки, пиянство, головно серед духовних осіб, пиянство й забави з нехрещеними і відлученими. Почуття суспільної справедливости ширить Церква вже за часів Володимира, який у своїм Уставі віддав епископам надзір над мірами й вагами. Це треба так розуміти, що епископи переховували в себе справедливу міру й вагу та мали право контролі над мірами й вагами на прилюдних торгах. З літописних вісток знаємо, що за вбивство людини впровадив Володимир під впливом християнства кару смерти, бо дотеперішні грошеві кари за чоловіковбивство не відповідали християнському почуттю справедливости. В якій мірі це було прийняте в практиці, нема на це ніяких вказівок. З пізнішої судової практики, знаємо, що інші строгі кари, які містяться в наших давніх номоканонах, а навіть у київськім Номоканоні з початків XVII. в., як урізання язика, виколення очей, відрубання руки, все були заступлені грошевими карами. Вони ніколи не ввійшли в цілій своїй строгості в життя, бо й знайшлися iure caduco в наших Номоканонах, взяті з Екльоґи іконоборчого цісаря Льва III Ізаврійського, (729 р.), якого строгі зарядження знесло пізніше лагідніше уставодавство Василя I Македонського (тзв. василіка), Льва Мудрого (Прохірон), Константина Порфіророднього (Епанаґоґе) та пізніші компіляції XI в. Михайла Ґеелія і Михайла Атталіоти. В часах, коли Україна прийняла християнство, строгі кари Льва Ізаврійського не практикувалися вже у Візантії, отже тим більше й у нас.

Для цілости огляду повільного всякання християнства в приватне і прилюдне життя народу від часів Володимира В. аж по нинішній день треба вказати ще на літурґійні й обрядові форми богопочитання, що усталилися в нас одним типом щойно з кінцем XIV в. по реформі сербського патріярха Евфимія, яку перейняв і прищіпив у нас митрополит Кипріян. До цього часу не було однообразности богослужень у нас, а князівська доба має у своїй літурґії й обряді багато елементів Методіянських. Таксамо щоденні молитви, як їх маємо в нинішній формі, закріпилися серед нашого народу доволі пізно, бо щойно в часах унії й могилянської церковної реформи. А християнське поздоровлення: „Слава Ісусу Христу“ виперло давнє „Помай-Біг“ щойно в XIX віці.

Так поволі й уперто працювало в нас християнство від Володимира В. аж по нинішній день, заки закорінилося різними формами в усіх ділянках нашого суспільного життя. Яку ж велику кривду робить цій довговіковій релігійній і культурній праці сучасне московське безбожництво, що відбирає всі цінності й надбання батьків, а лишає руїну!...

Евстахія Тишинська

ЩО ЖІНОЦТВО ЗАВДЯЧУЄ ХРИСТІЯНСТВУ

У великі роковини 950-ліття Хрещення Руси-України розважаємо епохальне значення заведення християнства на наших землях, його благодатний вплив і заслуги Церкви в історії української нації. Та зваживши, що українка християнка відіграла визначну ролю в цім історичнім розвитку українського народу — належить зокрема застановитися й відповісти на питання — а саме: перше загальне — що жінка завдячує християнству і друге — яку місію поручило Боже Провидіння українській жінці?

Щоб відповісти на перше питання, мусимо пригадати собі незавидну долю жінки перед приходом Христа. В поганськім світі, навіть у висококультурних народів, жила вона в стані великого поневолення й пониження, уважана за істоту без душі. Назагал перед Христом жінка це невільниця або гетера, відповідно до двоякого завдання, яке призначувано жінці, це є: виконування найтяжчих праць і вдоволення змислів мужчини. Без мужчини жінка в поганстві не мала ніякої особистої вартости.

Християнство зробило великий переворот у поглядах на жінку й її завдання. Христос признав жінці ту саму гідність, що й мужчині, а це душу безсмертну, здібну таксамо до життя совершенного, як і душа мужчини.

Тим самим Христос учинив жінку рівною мужчині. Він проголосив світові велику правду, що царство Боже отверте для кожного, для мужчини й для жінки, оскільки збережуть заповіді Божі, бо „нема в справах спасення мужчини й жінки, тому що всі ви одно в Ісусі Христі“.

Християнство отворило світові очі, що жінка таксамо людина, яка має душу, свої права й гідність.

Вельми важна для жінки була реформа впроваджена Христом, що признавала жінці повноту персональних прав під релігійним оглядом. Жінка з природи релігійна, для котрої релігія є підсвідомою потребою серця, її життєвим ідеалом, — болюче відчувала позбавлення її всяких прав і вічну залежність у ділянці релігійного життя, як у поганстві, — так і в рабінатськім жидівстві. За рабінатськими поняттями й приписами жінка була виключена від науки Тори, від можности познайомитися з святими книгами, а недостача знання права унеможливлювала всяку участь у релігійнім житті.

Зарівно жидівське, як і римське право признавало жінці лиш дуже обмежену спосібність свідчення, або теж відкидало зовсім її свідоцтво якраз тому, що вважало жінку за меншевартну особу. Зовсім інакше поводився Ісус, Який із незвичайною пошаною відносився до кожної поодинокої людської душі. Першу торжественну заяву про своє післанництво відкрив жінці самаріянці; — про Своє Воскресення теж перше обявляє жінці. Натомість апостоли не могли визволитися з давніх пересудів і не привязували ваги до свідоцтва невіст. Навіть св. Павло мусів рахуватися з закоріненими пересудами. Тому в листах своїх, — подаючи докази воскресення Христового, покликувався одиноко на свідоцтво мужчин.

Завданням Христової науки було піднести жіночу гідність, піднести її на найвищий рівень повновартісної людини.

Шануючи свобідну волю душі, не вживав Христос ніколи примусу. Представляв правду отверто, взивав до наслідування, але не примушував нікого.

Христос лишав кожному свобідну волю заявитися згідно з власним поглядом за або проти.

І саме ця надзвичайна пошана, яку мав Христос для кожної людської душі, пошана свобідної волі, має велике значення для наших часів і заслуговує на сильне підкреслення. В сучасних змаганнях за нове оформлення життєвих відносин — бачимо прямування до знищення всякої індивідуальности. Поодинска людина стає числом. Реалізація ідеї громадної людини, (тільки як звена колєктиву), це не тільки революція проти дотеперішнього суспільного порядку, але заразом революція проти природного права до внутрішньої свободи людини.

Жінки тратять через колєктивізм далеко більше ніж мужчини. Їхня істота з природи спрямована до особистих завдань. Христос отворив жінкам свобідну дорогу до якнайбільшого розвитку їхньої особовости. Большевицький антихрист заковує їх наново в давні кайдани і принижує до ряду одиноко полової істоти, спихає їх на ще нижчий рівень, ніж за поганських і жидівських часів передхристіянської ери.

Свобідний розвиток жіночої особовости й її найцінніших прав був би так само загрожений, коли б ми ставили расу понад усякі інші добра й хотіли обожати державу. Найвищим правом був би тоді інтерес держави, а релігія була б на її услугах, толєрована як засіб, що веде до цілі. Вартість жінки була б признана лише остільки, оскільки вона постачає державі нових громадян, а передовсім жовнірів, а вислідом цього є поганське схоплення жіночої проблєми.

Пошана для жінки зростає одиноко на духовім підложжі з думки й волі кермованої правом Божим. Ніщо так не хоронить особовости

жінки, на найвищім навіть ступні культури, як пошана для прав людини, як Божої дитини, що випливає з віри.

Але католицька релігія принесла жінці не тільки вічні, надприродні обітниці, але зайнялася також її дочасним життям. Взяла вона під увагу всі умовини, в яких жінка могла знайтися: дівицтво, подружжя й долю вдовиці.

Застановімся, які зміни католицька Церква впровадила відносно цих трьох станів.

Згідно з наукою Христа особиста вартість жінки лежить у ній самій. Не випливає з гідности її чоловіка, ані зі співжиття з мужчиною, — а залежна одиноко від неї самої. В дійсності є вона передше людиною, а опісля жінкою, передше особою, а опісля щойно половою істотою. Природно, це одно від другого не дасться відлучити, але в порядку, що його установив Христос, особовість має перше місце перед приналежністю до полу, підчас коли в жидів як і поган у часах перед Христом безженний не був повновартісною людиною: „Хто не має жінки, не заслуговує на імя людини", каже Раббі Елясар. Дівицтво не було в поганських народів у належній пошані. Використовувано ті бідні самітні істоти до тяжких робіт, не щадячи при тім наруги й упокорення.

Справжній зворот у положенні незамужніх жінок наступив із хвилиною впровадження християнства.

В світлі Христової науки дівицтво це найвищий ідеал панування душі над тілом. Христос вивищив дівицтво, признаючи добровільному дівицтву, присвяченому вищим цілям, — вищу гідність над подружим станом і тим показав, що жінка не є сотворена тільки для мужчини, признав високу вартість самостійній особовості жінки, яка має вільний вибір між подружжям і дівичим станом.

Над виробленням властивої опінії для добровільного дівицтва працює витривало св. Амвросій. На його погляд ніщо не приносить світові більшої користи, як святе дівицтво, чудесно плідне тому, що така людина, може стати для всіх духовою матірю. Католицька Церква, розуміючи значення й гідність дівицтва, отворила монастирі, де тисячі душ, бажаючи Богу посвятити життя, найшли захист. Також дівиці, що не могли з тих чи інших причин стати подругами, найшли в католицькій релігії засоби до виборення собі гідности й значення. Вславилися вони чеснотами й милосердними вчинками, що випливають із науки християнської любови; віднайшли в католицькій релігії свою особисту гідність і сенс життя.

Християнство змінило теж становище замужньої жінки, — високо піднесло гідність жінки подруги й матері. В поганських часах мужчина міг набути собі жінку, поминаючи її особисту волю та готовив їй долю негідну людської істоти. Християнство знесло цю неволю, жінка може свобідно вибирати стан подружий чи вільний, незамужній.

Гідність замужньої жінки підніс Христос, жадаючи, щоб любов для жінки була такою, як Його для Церкви, наказуючи обоїм, це є жінці й мужчині, рівну мораль і вірність, лишаючи жінці совість незалежну від волі чоловіка, котрому жінка тільки так далеко повинна бути послушна, доки його прикази чи побажання не противляться заповідям Божим. Повагу матері поставив Христос нарівні з повагою батька, кажучи: „Проклятий, хто не шанує свойого батька й матери."

Замужня жінка стає рівноправною товаришкою життя свого чоловіка.

Ті привілеї, що ними католицька Церква обдарувала жінку, не малиб значення, колиб християнство не знесло найбільшої кривди жінок, а саме многоженства. Жінка, яка була в поганських часах лише покірною рабинею, котрій постійно грозило, що чоловік її покине, стала тепер панею домашнього господарства, спокійною про свою будуччину, — бо Христос установив тайну нерозривного подружжя. Католицька Церква забралася теж до нищення подвійної моралі, що давала привілеї мужчині. Мораль є одна — вчить християнство, — така сама для мужчини, як для жінки. Підружа вірність обовязує обоїх подругів у рівній мірі.

Християнство не забуло також про долю вдовиці, яка в поганських часах була розпучлива. Знаний є поганський звичай закопувати, або палити живцем удову на костирі разом з помершим чоловіком. Назагал удова видідичена по смерті чоловіка, верталася звичайно до родичів, або йшла в найми до своїх братів, чи під опіку синів. Християнство заопікувалося долею вдови, взиваючи вірних до несення моральної і матеріяльної помочі вдовам і сиротам.

З повищих уваг виходить, що жінка завдяки християнству здобула людську гідність і належну пошану.

Тому погляди поширювані ворогами Церкви, що християнство не тільки не визволило жінки з неволі поганського світу, але ще більше причинилося до її поневолення, не відповідають правді. Неслушні також закиди, звернені в сторону Отців Церкви, що вони у своїх висловах понижали жінку.

Найчастіше обвинувачують у цьому Тертуліяна й св. Павла. Щодо Тертуліяна, то він був одним із видніших церковних письменників третього століття, але приступив до монтаністичної секти й як приклонник її науки виголосив свої найгостріші погляди на подружжя. Тому слова Тертуліяна не є словами Церкви.

Щодо вислову св. Павла: „Невісти нехай мовчать у Церкві“, (І. Кор. 14. 34), то це має одиноко служити до зазначення, що є виразна межа між священичим урядом у Церкві й апостольством світських осіб. Це було потрібне супроти деяких надужить жіночого елементу в коринтській громаді. Навіть сам Спаситель у словах до Своєї Матері: „Що мені і тобі невісто?“ — здається робить розмежування між священичим покликанням і вчительським у стислому значенні цього слова та покликанням жінки до апостольства.

Св. Павло з великим признанням і пошаною відноситься до жінок, які помагали йому в апостольській праці. Прибувши до якогось міста, звертався насамперед до жінок. Жінці Фабії, а не мужчині, поручив св. Павло перевезення з Греції листа до Римлян.

Церква з повним признанням і пошаною відноситься до святих жінок, віддає їм честь на престолах нарівні зі святими мужчинами. Від безпосереднього впливу не відсувається невіст цеї міри й інтеліґенції, як свята Тереса, св. Катерина Сененська й інші. Одначе всі заслуги Церкви коло піднесення гідности жінки перевищає факт чудесного народження Спасителя світу з Матери-Діви. Честь для Богородиці, Її образи й подоби в усіх церквах, установлення численних свят і богослужень для звеличення Її чести — були найкращою аґітацією за правами жінки й взагалі краще утвердили її гідність, ніж

це могли б зробити навіть розумні, наукові твори. З цього бачимо, що християнство ідейно високо піднесло жінку, коли ж вона все ж таки століттями наражена була на визиск та пониження, то це не вина Церкви, але наслідок недостачі відповідного перейняття Христовими засадами загалу християн.

З черги приходимо до другого питання, а саме, яку місію поручило Боже Провидіння українській жінці? Відповідь на це питання находимо у віщих словах папи Урбана VIII, що „через українців навернеться Схід". Маймо надію, що це станеться при помочі українського католицького жіноцтва, коли воно зрозуміє цю велику місію поручену йому Божим Провидінням.

На сповнення цього високого дієвого післанництва української жінки ждуть мільйони наших братів і сестер над Дніпром, закованих большевицьким антихристом, ждуть вони сонця волі й світла віри Христової. Ждуть вони серед пітьми безвіря обнови в Христі, як 950 літ тому ждала цього поганська Русь-Україна. Ждуть нового Володимира Великого й нової св. княгині Ольги. І ось українській жінці, як виховниці молодого покоління, що формує обличчя й душу нації, припадає геройська роля апостолки Христової в обороні буття і кращої майбутности української нації. — Бо тільки ті народи, котрі обновлять ціле своє життя в Христі, котрих цілий устрій, державне, політичне, економічне й суспільне життя спиратиметься на засадах Христової етики — з певністю стануть на чолі цивілізаційного походу культурних народів.

На шляху до сповнення тієї великої історичної місії, порученої українській жінці Божим Провидінням, стане її провідною зорею велика постать Св. Княгині Ольги, першої нашої християнки, Володарки на княжому престолі Київської Держави, — яка по всі часи стане символом любови Бога й любови Батьківщини — ідеалом української жінки християнки, володарки, подруги, матері — ідеалом громадянки патріотки — якої свято 24 липня цього року започаткувало ювілейні торжества 950-ліття Хрещення Руси-України.

Осипа Майковська

ХРИСТІЯНСТВО
Й ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ

Добре сталося, що ювілей 950-ліття Хрещення України призначила нам Рука Всевишнього святкувати в добу нашої всенародньої смути. Ми — українці 20 століття — не надто одушевлялися християнством, не розуміли його значення й велитенської його ролі однаково в житті людства, як і в будівництві держави. Бути може, власне нам суджено перевірити, зглибити і зрозуміти це тепер, на те, щоб ми справді будували колись державу на опоці Христового Євангелія, не на леді, а Ювілей 950-ліття дозволить нам зробити це у глибокій історичній перспективі.

Історики будуть завжди розважувати кожну історичну подію за і проти. Будемо мати отак і про прийняття християнства Україною різні погляди. Але навіть ці „найгостріші", „найкритичніші" й як вони не назвуть себе, не зможуть заперечити одного: християнство

було переломовою подією в житті України, воно дало їй основи нової, великої доби й великої, могутньої культури. Це стверджує навіть такий „казьонник“, як Шестаков, що свою „Історію“ писав за вказівками „ґеніяльного Сталіна“.

А ось один відтинок життя: жінка. Тільки недавно почали цю проблєму з погляду історії зглиблювати. Не маємо ще належно висвітленого ні життя жінки нашої землі в минулих віках, ні не визначена її роля у формуванні тієї минувшини. Щойно прокрадаємося крізь гущу історичних матеріялів, спогадів, документів, формуємо поволі її історичний портрет.

Ясно, що в тих умовинах і тема цієї статті важка. Сказане в ній не має прикмет документу. Це тільки спроба — знову ж з нагоди 950-літнього Ювілею — напевно бо у свій час історик точно визначить ролю християнства теж і в житті українки з історичної перспективи.

*

Чи 988 рік був у житті жінки, в її становищі, правах і побуті переломовий?

Безумовно. З того, що записала своя й чужі історії про нашу землю й наш народ, знаємо, що перша половина першого тисячліття по Хр. пропливала по Україні дуже бурхливо. Це були часи, коли схід Европи не мав ще виразно сформованого обличчя й наша батьківщина була справді битою дорогою для орд і народів, що йшли шукати нових земель, нових пасовищ, а то й нової добичі. Право було тоді однозначне з силою, життя з безупинним поготівлям і боротьбою й не диво, що фізична сила формувала і становище та ролю жінки в тодішньому — якщо це можна назвати — суспільстві. Героями та верховодами й вождами були в тому „суспільстві“, значення мали в ньому довгі віки тільки люди, що їх розпирала фізична сила й яких портрети зберегли нам заховані на півночі „билини“ та в меншій мірі — київські перекази. Це мужчини, що „пів ведра пили, не віддихаючи, з коня скочив — дім труситься, дмухнув — дах злітає“, це Кожумяки, що шкури рвуть і змиїв убивають булавою, Михайлики, що на списа беруть київські Золоті Ворота. У вирішуванні громадських справ жінка не мала що робити серед таких постатей, вона залишалась у хаті й будучи іграшкою проти такого Іллі Муромця, чи іншого велета й силача, ставала просто його власністю, як спис, меч і щит. А коли помершому мужчині давали до гробу все, чого він потребував за життя, давали йому попри коня, зброю та собак — і жінку, яку вбивали й якої такі спільні похорони прегарно описали нам арабські письменники VIII — IX вв., Ібн Фадлан, Масуді й інші.

Та заки глянемо на становище жінки в дохристіянській добі, мусимо взяти під увагу не тільки те, що ми сказали вже про панування фізичної сили і що довело кінець-кінців до правної неособовости наших прапрабабок. Є ще й інша обставина, яку при цьому треба обяснити: тодішній поділ суспільности на вільного князя та майже необмежену у правах касту чи шар дружинників-вояків і купців, напів вільних „смердів“ і на невольників-рабів. Віддаль, що різнила всі ці три шари від себе, різнила й долю їхніх жінок. Певне, що княгиня Ольга й удови по князях-воєводах виступали

поруч своїх чоловіків та інших князів, як рівновартні партнери громадського й політичного життя, на що маємо доказ в умові Ігоря з греками з 944 р., певне теж, що не звязана з землею й місцем дружина й купці диспонували своїм майном повнотою і в їх замкненому колі жінка була правною особовістю, рівнорядною у власництві та спадкоємстві; але поза цією провідною верствою сотки тисяч населення України жили „смердами“, що були своєрідними чиншівниками княжої землі, а десятки тисяч рабами, з війни і з купна. Доля жінки цих „нижчих“ шарів була гірша: вона не то не могла бути самостійним членом роду та не мала приватної власности до часу заміжжя (у смердів), але й узагалі була продажною річчю і за рабиню платили 6 гривень, а якщо вона була „кормилицею“ (нянькою, пістункою) — 12. У смердів завданням жінки було якнайшвидше вступитися з хати; коли сини діставали по батькові спадщину, то їх сестри не діставали нічого й брати мали тільки обовязок віддати її заміж, якщо ж смерд умирав і залишав самих дочок, його майно забирав князь і він повинен був вивінувати та повіддавати дівчат і сиріт. Одиноким виїмком від того правила безспадковости жінки була вдова, що діставала означену частину майна, мала право ним диспонувати, сидіти в хаті дітей та вимагати від них удержання. Доля рабині була ще гірша: її взагалі продавали чи дарували собі, зловживали, а за вбивство її платили не більше, як за втрату робучої тварини, тобто пів вири (20 гривень). Додаймо до того, що звичаєве право взагалі не гостро карало вбивство жінки чоловіком, якщо вона йому спроневірилася, зраджувала, обкрадала чи наставала на його життя. Додаймо, що в випадку засуду мужчини на „поток і розграбленіє“ (вигнання й конфіскату майна), жінка з дітьми підпадала теж цій конфіскаті — і матимемо деякий погляд на долю жінки в передхристіянській добі в Україні.

Та є ще одна цікава сторінка тодішнього життя, що живо заторкує жінку: це многоженство. Ясно, що коріння його сиділо глибоко в культі сили, в переконанні про неособовість жінки та в самому поганському побуті, який дозволяв „умикати“ та купувати жінки, не обмежуючи ні першого, ні другого ніяким, хочби тільки звичаєвим, кодексом, чи постановами моралі. Під цим оглядом не було між поодинокими шарами різниці. Межі многоженству давало тільки фізичне безсилля, або матеріяльна обмеженість. „Повість временних літ“ однаково спокійно згадує про сіверян і деревлян, що „мали по дві і три жінки“ та про князів, що почавши від Святослава до Володимира мали не тільки „водимих“ (правних, леґальних) жінок, але й наложниць: Святослав мав наложницею Малушу, що вродила йому Володимира, Ярополк, старший син Святослава, мав жінку грекиню і сватався до Рогніди, а вже поганин Володимир під цим оглядом був одинокий — жінок водимих нараховують у нього аж 13, неводимих (наложниць) дуже багато. На жаль про долю-недолю цих наложниць не знаємо нічого; в умовинах, коли жінку вважали власністю включно до того, що її можна вбити — доля її далеко не була рожева.

Тодішня мораль жінки? Як воно не цікаво, але чужинці однозгідно відмічують, що руські жінки незвичайно суворі в обичайності і пристойності, хоч маємо і згадки про спільне бенкетування мужчин та жінок, про їх веселість та свобідність. На кожний випадок не за-

писала нам історія ні одного факту подружньої зради. Та — пояснім собі це подекуди страхом перед караючою рукою чоловіка, пояснім і тим, що літописи писали черці і що взагалі ці справи були поза „цікавістю“ тогочасної кривавої й суворої доби.

Але ствердивши й високу відносно мораль „руської“, жінки ми матимемо власне ось такий її портрет: високовартісна морально, віддана чоловікові і дітям (приклад Ольги, Рогніди й ін.), вона водночас обезправнена, зведена до ролі самиці, родительки дітей і власности чоловіка; її життя, долю й недолю формує тільки фізична сила, однозначна часто з насиллям; її не боронить ніхто, навпаки право, звичаї й побут для неї незвичайно жорстокі.

Шо ж вносить у це положення поганської жінки України християнство?

Перш усього вносить рівність її з чоловіком і рівність жінок усіх шарів. Обмежує залізними карбами насилля батька, чоловіка й пана-хлібодавця. Продаж, купівля й „умикання“ жінок стає неможливе. Про те, щоб жінку вбити, чи хочби тільки карати — нема мови. За це кара така, як і за вбивство чоловіка. Одноженність, освяченість і тривалість подружжя, ставить жінку на високий педестал одинокої володарки чоловіковим серцем, хатою й дітьми, з рабині-самиці робить людину — товариша чоловікові. Жінка дістає свою приватну власність: це — твориво її рук і цим творивом вона може диспонувати, як хоче. Словом — повний переворот від невільництва до волі, від безправности до повноправности, від безвласности до власности. І все це тоді, коли — як це знаємо з історії — жінка ще довгі часи після введення християнства в Україні була останнім бастіоном поганства й завзято його боронила.

У слід за змінами у становищі жінки пішли зміни й у родині та суспільності, глибокі і преважні зміни в цілім народі. Нова світліша доба почала свій похід нашою землею.

*

Українська жінка творить і будує сьогодні життя нарівні з мужчиною. Припала їй велика роля: в наші, історичні й вантажні наслідками, часи закладати підвалини під наше майбутнє, під щасливі й ясні дні чергових поколінь. Вимагають ці часи незвичайного гарту й посвяти, але й розважности, вдумчивости і пляновости.

Хай же памятає українська жінка, що зробило християнство 950 літ тому для неї. І хай зі свідомости цього факту витягне консеквенції.

Що де Христос — там воля, справедливість і добро. І що тому — панувати во віки Христові в Україні.

Лицарі Католицької Акції станутъ без сумніву наперед апостолами серед товаришів праці, а рівночасно цінними помічниками священиків та будуть ширити світло правди й гоїти незчисленні нужди тіла й душі в тих усіх середовищах, до яких священик не може дістатися чи то з причини панівного там упередження до духовенства чи теж із оплаканої релігійної байдужности. Таким чином мужньо й великодушно заходитимуться під проводом досвідчених священиків над релігійним освідомленням таких Нам дуже дорогих робітничих мас.

(Пій XI., Енцикліка про безбожний комунізм).

Др. М. Андрусяк

ХРИСТІЯНСТВО Й ПОЧАТКИ НАУКИ В УКРАЇНІ

Разом із прийняттям і поширенням християнства в Руси-Україні удоступнювалися нашим предкам культурні досягнення Візантії безпосередньо, або посередньо через Болгарію: церковне мистецтво й книжня освіта, що уможливила розвиток староруської літератури й науки. Книжня освіта пособляла поширенню християнства, зміст поширюваних в Україні книг, звичайно візантійського походження в староболгарських (церковно-словянських) перекладах, був релігійний, тимто такий самий характер мала й первісна література й наука в Україні.

Для середнєвічних християн осередком усіх наук було богословіє. З теольоґією вязалися тогочасні фільософічні міркування. Але ледве чи можна всіх згадуваних у наших історичних джерелах „фільософів“ уважати за мислителів; були це здебільша доволі на свій час начитані споживачі чужих думок. У наших старих літописах попри історичні, ґеоґрафічні, етноґрафічні й лінґвістичні вістки находимо відблески тогочасного християнського світогляду, зачерпненого з візантійських джерел. Відомості з природознавства, зачерпнені також з Візантії, були навіяні тогочасною богословською наукою. Математика, що обмежувалася до простих чотирьох ділань, дробів і обчислювання відсотків, та медицина служили тільки потребам буденного життя.

Наука, подібно як і література княжої доби, служила перш усього Церкві, обґрунтуванню християнської віри для її успішнішого поширення. Тимто займаються наукою передусім люди духовні, головно по манастирях; із світських „фільософами“ — книжниками були тільки деякі князі й бояри.

Коли маємо перед собою питання, чим прислужилося заведення християнства в Україні для науки, то відповідь на це знайдемо в лаконічних літописних вістках. Князь Володимир Великий, — як читаємо в початковому літописі „Повісти временних літ“ під 988 р. — після переведення хрещення в Києві й оснування церков на місцях, де стояли ідоли, „нача ставити по градомъ церкви и попы, и людие на крещениє приводити по всѣмъ градомъ и селомъ. И пославъ нача поимати у нарочитои чади дѣти, и даяти нача на учениє книжноє; а матери же чадъ сихъ плакахуся по нихъ, еще бо ся бяху не утвирдилѣ вѣрою, но акы по мерьтвѣцѣ плакахуся. Симь же раздаянымъ на ученыє книжноє, и събысться пророчество на Руской земли, глаголющеє: вь оны дни услышать глусии словеса книжная, яснъ будеть языкъ гугнивыхъ. Си бо не бѣша прѣди слышали словеса книжная, но по Божью строєнью и по милости своей помилова Богъ, яко же рече пророкъ: помилую, егоже хощю. Помилова бо ны пакы банею бытия и обновлениємъ духа, и по изволению Божию, а не по нашимъ дѣломъ. Благословенъ Господь Ісусъ Христосъ, иже възлюби новыя люди, Руськую землю, и просвѣти ю крещениємь святымь.“ З цього літописного оповідання довідує-

мося, що Володимир велів забирати на книжню науку дітей своїх достойників. Ціль їхнього учення була — пізнати з книг християнську науку. Та пособляючи книжньою освітою поглибленню й поширенню християнства в Україні, Володимир уможливлював тим доступ до тогочасного знання, підготовлював ґрунт під майбутній розвиток науки в Україні.

Які овочі видав цей Володимирів посів, бачимо вже з діяльности його сина Ярослава Мудрого, що без сумніву належав до першої ґрупи тих дітей достойників, яких заставив Володимир до книжнього вчення. В „Повісті временних літ“ маємо під 1037 р. таке оповідання про культурну діяльність Ярослава Мудрого: „Заложи Ярославъ городъ велыкый Кыєвъ, у негоже града врата суть златая; заложи же и церковь святыя Софья, премудростъ Божию, митрополью, и посемь церковь на Златыхъ вратѣхъ камену святыя Богородица Благовѣщениє. Сий же премудрый князь Ярославъ того дѣля створи Благовѣщениє на вратѣхъ, дать всегда радость граду тому святымь благовѣщениємь Господнимь и молитвою святыя Богородица и архангела Гаврила; по семь святаго Георгия манастырь и святыя Орины. И при семь нача вѣра крестьяньская плодитися в Руси и раширятися, и чернорисци поча множитися, и манастыреве почаху быти. И бѣ Ярославъ любя церковьныя уставы, и попы любяше по велику, излиха же бѣ любя черноризьци, и книгамъ прилежа почытая часто в день и вь нощи; и собра писцѣ многы, и прѣкладаше отъ Грѣкь на Словеньскый языкъ, и писмя, и списаша многы книгы, и сниська, ими же поучаються вѣрнии людьє и наслажаються учения божественаго гласа. Якоже бо нѣкто землю разореть, другый же насѣєть, инии же пожинають и ядять пищу бескудну, да и сей: отець бо сего Володимиръ землю разора и умягчи, рекше крещениємь просвѣтивъ; сий же Ярославъ синъ Володимерь, насѣя книжными словесы сердца вѣрныхъ людий, а мы пожинаємь, учениє приємлюще книжьноє. Велика бо полза бываєть человѣку отъ учения книжнаго; и книгами бо кажеми и учими єсми пути покаянию, и мудрость бо обрѣтаємь, и въздержаниє отъ словесъ книжныхъ; се бо суть рекы напаяющи вселеную всю, се суть исходяща мудрости: книгамъ бо єсть неищетная глубина, сими бо єсми в печали утѣшаємы єсмы, си суть узда въздерниию. Мудрость бо велика єсть, яко же и Соломонъ хваляше ю глаголаше: азъ, премудрость, вселихъ; свѣтъ и разумъ и смыслъ; азъ призвахъ; страхъ Господень; мой свѣтъ, моя мудрость, моє утвѣрженіє; мною цари царствують, и силнии пишють правду, мною вельможи величаються, мучители удержать землю; азъ любящая мя люблю, ищющимъ мене обрящють. Аще бо поищеши вь книгахъ мудрости и прилежно, то обрящеши великую ползу души своєй; иже бо часто кто чтеть книгы, то бесѣдуєть с Богомъ или святымы мужьми; почитая пророческыя бесѣды, єуангельская учения и апостольская и житья святыхъ отець, и вьсприємлеть душа ползу велику. Ярославъ же сеи, якоже рекохомъ, любимъ бѣ книгамъ, и многи списавь, положи вь церкви святои Софьи, юже созда самъ и украси ю иконами многоцѣньными и златомъ и сребромъ и сосуды церковьными, въ нейже обычныя пѣсни Богу въздають в годы обычныя. И ины церкви ставяше по градомъ и по мѣстомъ, поставляя

попы и дая имъ отъ имѣния своєго урокъ, и веля имъ учити людий и приходити часто къ церквамъ; попови бо часто достоить учити людий, понеже тому єсть поручено Богомъ. И умножишася прозвитери и людьє хрестьяньстѣи, и радовашеся Ярославъ, видя многи церкви и люди крестныи, зѣло, а врагъ сѣтоваще, побѣжаємь новыми людми крестьянымы".

Це літописне оповідання вказує, як тісно вязалася культурна діяльність Ярослава Мудрого з введенням християнства в Руси-Україні Володимиром Великим; підкреслив це також митрополит Іларіон у свому творі: „О законѣ, Мойсѣемъ данѣмъ, и благодати и истинѣ, Іисусъ Христосъ бывшимъ, и како законъ отъиде, благодать же и истина всю землю исполни и вѣра во вся языки простреся и до нашего языка руськаго, и похвала кагану нашему Владимиру, отъ него же крещени быхомъ (и молитва къ Богу отъ всея земли нашей)". У вияснюваннях літописця про хосен з книжньої освіти бачимо, як високо цінено в Україні в тому часі науку, що служила пізнанню правди й поглибленню віри. Ярослав Мудрий, продовжуючи започатковане батьком діло християнізації своєї держави, а треба знати, що в північних її окраїнах, на території нинішньої етноґрафічної Московщини, ширилося християнство повільно і в І-ій половині XII ст. були ще там мученики за віру, — продовжував теж започатковане батьком діло освіти. Велів переписувати й перекладати з грецької мови книги, які складав при церкві св. Софії і цим дав початок першій науковій установі в Києві — бібліотеці. Гурт книжників, що переписували й перекладали книги, творив у Києві перше наукове огнище, яке — на думку пок. проф. М. Грушевського[1]) — „по анальоґії з західньою „Академією Карла Великого", з повним правом може назватися „Академією Ярослава" — старшою і першою в ряді академій Києва". Переповівши текст наведеного нами літописного оповідання, згаданий історик пише:

„Не зважаючи на жалюгідний ляконізм цієї єдиної в своїм роді записи і незалежно від питання про літературні взірці, які міг її автор мати в памяті, пишучи це, — ми знаходимо в ній оці катеґоричні і зогляду на час написання вповні достовірні вказівки:

1) що Ярослав, фундуючи нову київську катедру св. Софії в 1030 роках, заложив у ній також чималу бібліотеку;

2) що він згромадив у звязку з цим немало книжних людей, які не тільки переписували, але й перекладали з грецького на словянську мову;

3) що він сам брав участь у цій роботі, себто в виборі книг для перекладу, сам читав ці переклади, віддаючи цим заняттям багато часу.

На превеликий жаль, ні автор цієї записи, ні інші автори не дали нам імен із цього книжнього гурта, ні одного з творів ориґінальних і перекладних, що вийшов із нього, ні тієї політичної й ідеольоґічної обстанови, в якій цей гурт формувався, жив і розвивався. В цім наше слабше становище супроти цієї академії Ярослава XI в. в порівнянні з академією Карла Вел. VIII—IX століття.

При всій бідності фактичного змісту оцих десятиліть князю-

[1]) Три академії — Київські Збірники історії й археолоґії, побуту й мистецтва, видає Академічна Комісія історії Києва. Збірник перший під загальною редакцією акад. Михайла Грушевського — Київ 1930 [на обкл.: 1931], стор. 11—14.

вання Ярослава, в них відчувається велика змістовність — наявність певних ідеольоґічних і політичних течій — невідомих нам ближче. Що значило це утворення нової катедри в Києві на місці старої Володимирової? Чому тільки тепер зявляються в Києві митрополити? Що привело до фактичного напруження й політичного розриву з Візантією? Які причини утворили цей буйний розквіт аскетизму, котрого вогнищем став заснований у цім часі Печерський монастир? У чім виявилася освітня й літературна праця Ярославової Академії?

За недостачею ясних свідчень про неї наших джерел дослідники мусіли звернутися до здогадів і гіпотез. Пок. Шахматов поставив дуже правдоподібну гіпотезу, що з заснованням нової митрополичої катедри при св. Софії положено початок київському літописові — найстаршій редакції того літописного корпусу, що ми тепер маємо. Акад. Істрин, постуліруючи київське походження цілої низки перекладів на словянське, — як хроніки Георгія Сінкела і Георгія Амартоля, Історія Юдейської війни Йосифа Флявія, „Христіянська Топоґрафія“ Козьми Індокоплова, „Александрія“, „Откровеніє Методія Патарського“, „Повість про премудрого Акира“ і т. і., звязує ці переклади й перерібки з діяльністю Ярославового книжного гуртка. Акад. Никольський, підкреслюючи відмінність більш оптимістичних, гуманних і ліберальних настроїв старшого християнства — Володимирової доби, від пізнішого понурого аскетизму, виплеканого Печерським монастирем, клав цей перелім на Ярославові часи, а проф. Приселков, прилучуючися до цього погляду, поставив свою теорію, що Володимирове християнство було походження західньо-болгарського, охридського, й тільки в 1030-х роках, ця єрархія охридського походження була заступлена царгородською, що дала новий напрям ідеольоґії й життю. Проф. Сичев, аналізуючи останки старої катедри Богородиці Десятинної і порівнюючи їх із Софійською з свого боку, в аспекті мистецтв приєднується до цієї теорії звязків Володимирової культури й мистецтва з Зах. Болгарією й Солунем, як її культурним огнищем, тимчасом, як Ярославова доба звязалася з Царгородом і т. д.

Все це покищо більше здогади, але нема сумніву, що працюючи в цім напрямі, вдасться знайти багато й досить твердої і певної правди, що освітить нам зміст і значення цієї доби, і спеціяльніше — Ярославової Академії.

Найприкріше, що ми так мало знаємо її людей. Одна тільки постать вирисовується перед нами скільки небудь певно — це Іларіон, пресвитер, пізніший митрополит. Більше якось не шукалось. Але можна б. Приходять на думку різні ймена.

Передусім із самої княжої родини. Не буду говорити про старших, — але Святослав, що пізніш документально засвідчив своє книголюбіє? В останніх роках життя батька він був уже цілком сформованою людиною — родився в 1027 році, значить і в софійській „академії“ міг себе проявляти. Молодший від нього трьома роками Всеволод, чоловік „цариці грекині“, що „изумѣяше 5 язык“, так само.

З єрархії — скажім — Теопемпт, котрого вважають тепер за першого митрополита грека, здогадуються, що це він привіз із собою транспорт грецької літератури і грецьких учених, богословів і книжників. Мусіла це бути визначна постать в Академії.

Чернець Яків, автор „Памяти і похвали Володимиру“ — розуміється постать неясна, але дуже можливо, що в нім маємо людину з тієїж академії.

Остромир Йосиф, фундатор звісної євангелії 1057 р., був майже безсумнівно боярином київським (новгородським посадником, призначеним із Києва), „Остромирова євангелія“ була виготовлена правдоподібно одним із видатних каліґрафів Ярославової академії, так само як і мінятурист-ілюмінатор, що ілюстрував євангелію.

Кодифікатори „Руської Правди“, тисяцький Коснячко, Микифор Киянин і ін., що трудилися над цим ділом по смерті Ярослава,—може й вони були чимсь більшим, ніж простими адміністраторами й суддями?

Я навів цих кілька імен та осіб більше для прикладу. Напруживши увагу, я певен, удасться винайти чимало людей причасних до цієї академії — назвати поіменно або як авторів того чи іншого діла. З тим і фізіономія цієї Ярославової академії, і діло нею зроблене стане ясніше, багато ясніше, ніж це ми тепер собі уявляємо: буде можна докладніше вказати, що внесла вона в тодішнє життя, яка була її роля в культурнім процесі приєднання Східньої Европи до вогнищ середземньої цивілізації й обєднання східнє-европейської людности: тутешніх етнічних ґруп і територій у культурно-національних формаціях. Одначе й тепер ми знаємо, розуміємо й оцінюємо, думаю, правильно значення для східнє-европейської цивілізації того століття, що розпочинається орґанізаційними заходами Володимира і продовжується до устійнення нового політичного ладу на княжих снемах кінця XI віку. В центрі його Київська Академія доби Ярослава, зі „Словом“ Іларіона, „Руською Правдою“, Св. Софією і т. д. Явище всесвітнього порядку, варте глибокої уваги і всебічного дослідження“.

Наведені Грушевським думки дослідників про деякі питоменності християнства в добі Володимира Великого, різні від того, що було в часах Ярослава Мудрого, цілком не захитують того факту, що освіта й зацікавлення наукою процвітали в Україні разом із розцвітом християнства, яке не дізнало потрясень від зміни його характеру, — коли приймемо погляди Никольського, Приселкова й Сичева. Незалежно від того, чи первісне християнство в Україні черпало свою духову поживу з словянської Болгарії, чи з грецької Візантії, все одно діставала Україна в ділянці науки тогочасні її досягнення на християнському Сході. Виключно релігійного характеру письменство княжої Руси вказує, в якому напрямі проявлявся тогочасний науковий інтерес та що він був тісно звязаний з проповіданням основ християнської віри й етики. Очевидно, під цим оглядом києворуська держава не була відокремлена, — такий самий науковий інтерес проявляла вся середнєвічна християнська Европа. Те, що християнство увінчало 50-ліття свойого державного життя в Руси-Україні „Академією Ярослава“ свідчить найкраще, що тільки християнська віра вказала нашим предкам шлях до науки.

До обнови християнських обичаїв може поважно причинитися католицька преса, що то в різний, але все потягливий спосіб має дбати про те, щоб краще люди пізнавали суспільну науку Церкви; щоб річево, але вичерпуюче виявляти ворожі наміри й подавати охоронні засоби, які в різних країнах уже виявили свою успішність; щоб, укінці, служити добрими радами й пересторогами перед хитрістю й підступами комуністів, якими вони придбали собі вже чимало легковірних.

(Пій XI., Енцикліка про безбожний комунізм).

Др. М. Гнатишак

ХРИСТІЯНСТВО Й УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Новіші дослідники української літератури зірвали з поглядом, наче б то Іван Котляревський був першим нашим письменником нової доби; навпаки, він є радше останнім письменником середньої доби, а зате вже давно перед ним у 18. столітті були в нас літературні твори, що своєю мовою, стилем і змістом без сумніву належать до нового українського письменства. Заслуга Котляревського в тому, що він дав перший довший літературний твір живою українською мовою, — дарма, що твір своїм складом і стилем всеціло побудований на традиціях кінця середньої доби. І друга, вже мимовільна заслуга Котляревського, — що його „Енеїда“ вийшла друком. Ось тому Іван Котляревський став „батьком“ нової української літератури, а чисто конвенціональна дата 1798 стала важним граничним каменем в історії нашого письменства.

Дата найважнішої події в українській історії, а саме прийняття християнства, є так само конвенціональна, якщо брати її в сенсі не конкретної історичної події, а в сенсі найважнішого граничного каменя в релігійному, моральному й культурному розвитку нації. Дослідники історії ніколи й не бралися доказувати, наче б то св. Володимир Великий був першим українським християнином — бо цьому суперечать історичні факти. Радше навпаки, Володимир у першому великому відтинку своєї історичної діяльности є останнім українським князем-поганином, а зате вже давно перед ним були християнами визначні особи княжого роду з св. Ольгою на чолі, та багато тодішньої нашої аристократії. Заслуга св. Володимира в тому, що він актом спільного охрещення киян зробив християнство державною релігією і таким чином промостив йому шлях до рішального впливу впродовж усієї дальшої історії українського народу. Ось тому св. Володимир Великий — це князь рівноапостольний, а конвенціональна дата 988 стала найбільшим граничним каменем в українській історії і в українському майбутньому.

Оця паралеля між найважнішим фактом з української історії — і важним, але в цьому звязку безконечно дрібним фактом з історії нашої літератури, зроблена не на те, щоб оба ці факти порівнювати відносно їх вартости. Ні, це лише формальна анальоґія, яка помагає нам розуміти звязок дати 988 з її історичним довкіллям.

Відома це річ, що прийняття християнства має для нас, як зрештою і для інших народів, епохальне значення також у ділянці культурного, а зокрема літературного життя.

Формально — християнству ми завдячуємо засадничу, елементарну передумову всякого письменства, а саме письмо. Бо зовсім певна це річ, що напівмітичні Храброві „черти і різи“, або таки мітичні „руни“ всяких відкривачів-ентузіястів (напр. Івана Вагилевича) не могли б були ніколи довести до повстання дійсного письменства. Акт охрещення України й удержавлення християнства приблизив до нас Кирило-Методіївські скарби словянського письма. Це перша, основна формальна заслуга християнства для української літератури.

Вже куди суттєвіша друга заслуга християнства у відношенні

до українського письменства: уприступнення нашому народові цілої візантійської культури, найвищої в тодішньому світі. Бо хоч новіші археольоґічні досліди (напр. В. Щербаківський) і побудовані на них історіософічні синтези (напр. І. Липа) вказують на те, що висока культура українських земель та їх звязки з найважнішими світовими культурами сягають глибоко в давнину поза факт прийняття християнства — то все таки та передхристіянська культура була радше матеріяльна, а духові її первні для нас без значіння вже хоч би лише тому, що вони не зафіксовані письмом.

І вкінці третя, найважніша й найсуттєвіша заслуга християнства у відношенні до української культури — це вплив християнських реліґійних, етичних і взагалі світоглядових ідей на ціле українське письменство впродовж його тисячлітнього розвитку. Цей ідейний вплив християнства підніс наше письменство на вищий щабель духової досконалости і зробив з нього важний чинник формування позитивних рис української психіки. Без ідей християнської віри й моралі наша література, як цілість, просто немислима, вона ними перепоєна вже від перших початків аж до найновіших часів; перепоєна нераз навіть проти волі безбожних чи індиферентних авторів. Така є сила направду великих ідей.

Перші, наче перехідні моменти просякання християнства в світ поганських ідей і зображень сягають своїми літературними відногами доволі далеко вперед, навіть около 200 літ після факту прийняття християнства; пригадаймо собі хочби „Слово о полку Ігореві“ з його поганською мітольоґією і християнським духом середневічного лицарства. Але вже в тих часах паралельно витворюється письменство не лише чисто християнське, а par excellence церковно-реліґійне, яке надає тон цілій старій і переважній частині середньої доби української літератури.

Вже в інших, світських формах, більше пристосованих до потреб доби, переходить християнський світогляд і в письменство 18-го й першої половини 19-го століття. Не лише церковно-реліґійне письменство, але й історична та фільософічна творчість тих часів, а тим більше красне письменство, підпорядковане християнським ідеям. А далі — всі без виїмку персонажі української сентиментальної літератури, починаючи від Наталки Полтавки, відзначаються глибокою християнською реліґійністю. Такі літературні явища, як повісті Григорія Квітки, в цілості побудовані на християнському світогляді, а деякі навіть просто на поодиноких реліґійно-етичних тезах (напр. „Маруся“ і ін.). І так дальше, всю творчість наших сентименталістів і романтиків пронизує ясний промінь з огнища, що загорілося на київських горах у 988 році. Ідейно й поетично найсильніший вираз тої глибокої реліґійности нашого письменства дав Тарас Шевченко своєю ґеніяльною творчістю, про яку новіше літературознавство (головно покійний Степан Смаль-Стоцький) дефінітивно устійнило, що вона побудована на строго християнському світогляді.

Після вершин ідеї, зачарованої в могутнє поетичне слово Шевченка — приходить злім. На зміну романтизмові являється у нас дух 19-го століття з його матеріялістичним і позитивістичним балястом. Настають сумні часи, коли інтеліґентові буває стидно признатися до християнства. І це духове наставлення сильно відбивається також у літературі, зокрема в часах розцвіту реалізму й на-

туралізму. Але, назагал, небагато в нашому письменстві різких виявів того духа 19-го віку. В більшості випадків навіть письменники-реалісти й натуралісти зберігають людський образ і подобу, а лише виїмковими, тай то внутрішньо чужими явищами на нашому ґрунті є такі прояви антиетичного схудобіння, як напр. твори В. Винниченка.

Матеріялістичне й атеїстичне наставлення здобуває державні санкції й стає офіційним „світоглядом" української літератури під большевицьким ярмом. Але траґічні борикання більшости тамошніх українських письменників показують, що й большевикам не так легко вбити духа в українській літературі, хоч убивають його вже 20 літ не лише цензурою, не лише етатистичним „спрямовуванням ідеольоґії", але й Соловками, каторгою та розстрілами.

Спадщина матеріялістичних і позитивістичних течій минулого століття, що затяжіла кривавим кошмарем над найновішою українською літературою, незнищена ще цілковито й по цей бік Збруча. Хоч непідчинена большевицькому примусові, ця література ще часто схиляється в бік усяких ліберальістичних, масонських, матеріялістичних чи расистівських „ідеольоґій". Деяка частина критики лише підсилює ці нездорові процеси — так що в цілому сучасне наше літературне життя ще таки доволі далеке від ідеалу творчости християнської в повному значенні того слова.

Але є вже цілий ряд письменників, що всіми силами стараються скинути з себе ярмо привичок минулого та відважно прямують до створення нового, повновартного українського письменства, оживотвореного не так може релігійними мотивами чи клерикальним характером, як радше внутрішнім християнським наставленням у відношенні до всіх проявів життя.

Ясний промінь огнища, розпаленого на київських горах 950 літ тому, освітивши й осінивши перших вісім віків розвитку українського письменства, — в девятому його віку заломився і пригас, щоб тим сильнішим блеском засіяти на порозі десятого століття. Віримо, що цей промінь розпалить нове, могутнє вогнище, і в його жарі перетопиться духовість народу. Щойно в такому ідейному і психічному процесі витворяться досконалі літературні форми для найдосконаліших виявів християнської й національної духовости.

До всіх синів Наших і Церкви, кожного стану і кожного народу та кожної ґрупи людей, Богові посвячених чи мирян, знову поновляємо тут пильний заклик, щоб по своїх силах плекати згоду. Авже ж нераз спричинили Нам дошкульний біль свари, що знялись у лавах католиків часто з дрібних причин, а все траґічні в наслідках; бо це дужання серед синів однієї матери Церкви. А бунтарі, яких чейже не так дуже багато, користають із нагоди, загострюють спори й осягають головну мету, щоб кинути католиків одних на других.

(Пій XI., Енцикліка про безбожний комунізм).

Др. В. Залозецький

ПОЧАТКИ МИСТЕЦТВА КИЇВСЬКОЇ РУСИ
ПІД ВПЛИВОМ ПРИЙНЯТТЯ ХРИСТІЯНСТВА

I.

Київська Русь входить в орбіту універсальних культурних течій.

Переломовою подією не тільки для політичної, але й для культурно-духової історії Східньої Европи було прийняття християнства великим київським князем. Державно-політична консолідація Київської Держави могла вповні завершитися щойно духовою уніфікацією, т. зн. перейняттям вищих релігійних та духово-культурних форм життя, бо поганство вже не вистарчало на те, щоб творити морально-духовий цемент імперіяльних замислів київських князів.

Ця уніфікація наспіла у відношенні до окцидентальних народів зглядно пізно, але і заразом зглядно скоро, коли йде про сам процес перейняття нових духово-культурних форм. Свідчить це про слабість передварязьких форм життя на Руси, яке не зуміло витворити своїх вчасних сильніших державно-орґанізаційних форм і тому невикористало раніш тих культурних сил полудня, які внаслідок цього спинилися тільки на вузькім крайчику чорноморського побережжя на Криму над Озівським морем. Поза тою вузькою смугою чорноморського побережжя, яке жило високою атмосферою культури середземноморських античних народів (грецької, геленістичної, кримської, старохристіянської та вчасно-візантійської, отже в тім подібнім наверствованні інших середземноморських культур) уся північ не перейняла цих культурних здобутків. Степовий характер народів, що заселювали ті північні полоси, не міг перейняти здобутків культур античних народів, бо їхня ні духова, ні соціяльна, ні політична структура не були в силі двигати високих здобутків віддавна осілої античної культури.

Немає сумніву, що це сильно спізнило культурний розвиток нашої передісторичної Батьківщини, що не зважаючи на незвичайно корисне ґеоґрафічне положення й факт культурного скольонізування чорноморського побережжя, не опинилася в орбіті загально культурного розвитку середземноморських народів. Степовий характер земель і номадський спосіб життя наших предків, мешканців Подніпровя, був одною з головних причин цього, в своїх наслідках некорисного, спізнення в культурнім розвитку. Маємо всі дані до здогаду, що якби не цей степово-номадський характер полудневого Подніпровя, то культурне наверствування наших земель мало б подібний характер до більш під тим оглядом щасливих народів окцидентальної Европи. Наші землі були б тим чином опинилися не поза „limes-ом“ античного світу, а внутрі його, й були б переживали всі ті позитивні наслідки приналежности до того лімеса, які так глибоко й так корисно відбилися на всіх окцидентальних народах...

Але коли з тої перспективи дуже некорисного відношення передварязької доби будемо оцінювати те, що сталося з моментом політичної уніфікації наших земель у добі Київської Держави, — то зможемо щойно тоді пізнати вагу переломової події т. зн. сполуки наших земель з центрами середземноморсько-античної куль-

тури, яку в той час саме репрезентувала переємниця тих античних традицій, але вже схристіянізована, Візантія. Політично-державна уніфікація потягнула за собою той конечний для існування сильної держави звязок з універсальним середземноморським резервуаром культурних сил, тепер навіть вищих від античних, бо схристіянізованих.

Цей контраст між „степово-номадською Сарматією“ та культурою Київської Руси, що лежала в орбіті тоді універсальної візантійської духової сфери [1]), контраст двох зовсім відмінних по суті світів, уможливлює щойно історичну оцінку факту хрещення Руси Володимиром Великим.

Факт цей мав, коли йде про історичні наслідки головно в структуральній переміні народів, більше значення, як перейняття християнства серед деяких окциденальних народів (Італія, Еспанія, Франки) бо там християнство було здебільша тільки дальшою консеквенцією здавна перейнятої чи прищіпленої антично-римської культури, підчас коли в нас прийняття християнства означало рівночасно незвичайно глибокий процес культурного піднесення й вивищення. Прийняття християнства рівнялося великій культурній місії, рівнялося глибоким структуральним перемінам і великому піднесенню цілого духового і культурного життя на далеко вищий щабель.

З того порівняння між прийняттям християнства в нас та серед окцидентальних народів виходить, що прийняття християнства в нас означало щось далеко більше, мало далеко більш переломове значення; тут у короткім зглядно часі треба було надолужити те, що в окцидентальних народів було назріло через поширення між ними римсько-античної культури вже пару століть перед тим.

І коли Карло Великий міг проголосити себе знову західньо-римським імператором, то сталося це тільки тому, що будував він ті свої імперіяльні пляни на основах зроманізованих т. з. античною культурою вже давно пересяклих частях своєї просторої імперії. На ренесансі античної культури спер він свою нову універсальну ідею. В далеко тяжчім положенні був Володимир Великий, хоч простором його держава не була може багато менша від Карлової. В нього не було того культурного підложжя й його треба було щойно створити. Але треба знову ж признати, що й його державний інстинкт у пошукуванні за утриваленням політичних форм звернувся в тім самім напрямі, що Карла Великого: в напрямі засвоєння полудневоантичних культурних здобутків. Свою нову столицю вивінував Карло Великий творами античного і старохристіянського мистецтва бувшої столиці римських імператорів Равенни; Володимир Великий натомість у тій самій цілі звертається до Херсонесу, цієї східньої Равенни на побережжі Чорного моря, щоб за його посередництвом якнайінтенсивніше звязатися з тою культурою, яка своїми вищими формами забезпечувала його державі рівнорядне місце серед інших народів...

---

[1]) Переняття християнства з Візантії на Руси відбувалося в часі перед роздором Керулярія — тому до тої доби можна примінити поняття універсальної культури.

II.

Херсонес і його значення для культури Київської Руси.

І хоч на ці питання звертали в нас дотепер за мало уваги[2]), то тяжко буде заперечити, що в прийнятті християнства, а разом з тим старої античної культури велику ролю посередника відіграв Херсонес. Тут Володимир Великий вперве стрінувся з античним та візантійським мистецтвом, духовою культурою та станув на прастарім культурнім ґрунті. Херсонес став для нього тим живим мостом, що злучив його вперве з візантійським світом, який притягав та фасцинував його, як кожного північного володаря своїм маґічним блеском.

Не беремося тут рішати, скільки історичної правди міститься в т. з. корсунській леґенді головно щодо хрещення Володимира в Корсуні (Херсонесі). Багато дослідників склонюються сьогодні до погляду, що Володимир Великий здобув Корсунь уже по хрещенні. Але це все ще остає отвертим питанням. Для нас важніший факт здобуття Херсонесу, столиці візантійських посілостей над Чорним морем і факт, що це здобуття мало велике значення для перещіплення візантійської культури на Русь.

Ясна річ, що це не перший раз Херсонес відіграв ролю носія візантійської культури між північними варварськими народами. Таким важним місійним осередком він був іще перед його здобуттям Володимиром Великим, як ось за часів місіонування св. Кирила, коли то Херсонес став місійним осередком одного із словянських апостолів. Деякі не без слушности порівнюють значення Херсонесу з Солунем, а його місійну ролю ставлять навіть вище від Солуня. Російські дослідники приписують Херсонесові в цю добу ролю „культурного мосту“ між Візантією[3]) й північними поганськими народами, ролю, яку він сповняв цілими століттями. Видно з цього, що Херсонес був не тільки одною з важніших торговельних факторій, але відігравав важну культурну ролю.

Нове значення припадає Херсонесові з хвилиною, коли на півночі повстає новий політичний центр у Києві. Тут сходяться всі нитки візантійської політики, яка пильно стежить за своїми інтересами у відношенні до молодої ще київської держави. Про тісні взаємини херсонців із київськими князями свідчить успішна дипльоматична місія сина херсонського намісника Калокира, що намовив Святослава на похід проти болгарів. Тут також снували дипльоматичні інтриґи, як нпр. шахували князя Святослава печенігами, коли він став знову надто грізним противником для Візантії. Що з другого боку натиск Руси на візантійські кольонії над Чорним морем змагався, про це свідчать договори Руси з греками з 949 та 972 р., де Візантія в особливих клявзулях застерігає собі ненарушність своїх посілостей над Чорним морем, особливо столиці тих посілостей Херсонесу.

---

[2]) Перший звернув увагу на значення Херсонесу В. Січинський: Архитектура староняжої доби стор. 8.

[3]) Будилович: Нѣсколько мыслей о греко-славянском характерѣ дѣятельности св. Кирилла и Меѳодія. Д. Айналовъ: Пямятники Христіянскаго Херсонеса Вип. III. (1908). стор. 40.

Все це свідчить про щораз сильніший натиск Руси на візантійські кольонії над Чорним морем. Завершенням тих політичних плянів київських князів було здобуття Херсонесу Володимиром Великим. Але разом з тою незвичайно важливою подією міняється також значення Херсонесу для Київської Руси. Дотепер значення його було в першу чергу економічне й політичне, (побіч них якісь культурні впливи, може головно за часів панування Ольги, не є виключені). Відтепер на перше місце висувається його культурно-духове значення. Перед Володимиром Великим стає Херсонес, як місце зо старою античною культурою, як місце, через береги якого переливалася могутня хвиля світової культури, що йшла просто із столиці над Босфором.

Розкопки переведені в мунулім столітті й ще досьогодні не закінчені свідчать, що Херсонес був справді ґрунтом, на якому наростали орґанічно, як зрештою в усій східньо-середземноморській області, осьті культурні верстви одна по одній: антично-грецька, римська, старохристіянська та візантійська. Ще сьогодні руїни і звалища Херсонесу свідчать про високий стан культурного життя в Херсонесі. Крім світських будівель (домів, купелевих заведень, палат) заховалися в руїнах численні церковні заложення. Їх велика кількість та різновидність форм указує на велике значення Херсонесу як мистецького центру. І так серед розлогих руїн можна розрізнити цілий ряд різних форм базилік, що повстали в старохристіянській та візантійській добі, ряд хрестилень у формі триконхових заложень, далі хрестообразні церкви, правдоподібно з доби Юстиніяна і ряд хрестообразних копулових базилік із середневізантійської доби. Все це вказує на те, що архітектура Херсонесу, хоч у менших та далеко скромніших розмірах, чим візантійської столиці, відбивала вірно всю незрівняну велич і блеск столичної архітектури.

Немає певно сумніву, що ця висококультурна атмосфера Херсонесу мусіла зробити глибоке враження на київського князя, що виріс у формах простого, строгого життя, в середовищі примітивних проявів поганського мистецтва й культури деревляного ще тоді Києва й тут нараз станув вічнавіч уперве перед памятниками монументальної візантійської архітектури та мистецтва. І певно, що це саме мало рішальне значення для факту перейняття цих форм культури, обрядовости й мистецтва, а не леґендою овіяні оповідання послів, що їх Володимир мав вислати, шукаючи за новими формами релігійного та культурного життя. Це оповідання про красу східнього обряду, яке вкладає літописець в уста послів, котрі заявили, вернувши з Царгороду, що підчас відправи літурґії вони „не знали, чи находяться на небі, чи на землі“ можна б ліпше примінити до побуту Володимира в Херсонесі, де київський князь безпосередньо, вочевидячки, міг переконатися про незрівняну красу східнього обряду. Без сумніву головними причинами прийняття християнства Володимиром Великим були мотиви державної натури й вони заважили остаточно на цім, для Київської Руси переломовім, факті, а ґеополітичне положення й старі взаємини варязької Руси з візантійським світом схиляли цілу вагу того питання в бік Візантії, — але особистий контакт Володимира Великого з візантійською культурою в Херсонесі, що був віковічним експонентом тієї культури в басені Чорного моря, мав теж свій глибокий вплив на перещіплення форм цієї культури на Київській Руси.

Що лучником між Візантією й Києвом у своїх початках був справді Херсонес, про це свідчать таксамо літописні вістки, як і самі памятки мистецтва. Відноситься це головно до побудовання першої церкви у Києві, т. з. Десятинної, Володимиром Великим.

В літописі і в Житії Володимира В. маємо зовсім ясні натяки на те, що мистецьке вивінування Десятинної церкви найтісніше вяжеться з побутом Володимира В. в Херсонесі й херсонеським мистецтвом: „Помысли создати церковь пресвятыя Богородицы и пославъ приведе мастеры оть грекъ. И наченшу же здати и яко сконча зижа украси ю иконами и поручи ю Настасу Корсунянину и попы Корсунскыя пристави служити въ ней вдавъ ту все, еже бѣ взялъ въ Корсуны: иконы, съсуды и кресты“ [1]) Крім цього з свого походу привіз Володимир В. „и двѣ капища мѣдяны, и 4 кони мѣдяны, иже и нынѣ стоять за святою Богородицею, якоже невѣдуще мнять я мраморяны суща“ [2]). Ці вістки вказують, що при заснованні й будові Десятинної церкви св. Богородиці велику ролю відіграв Херсонес. Не тільки саму церкву передає Володимир В. в завідання корсунського духовенства, але ікони, посуди і фресковий стінопис (як слушно зауважує Айналов) херсонеського походження. Також первісна назва церкви посвяченої св. Климентієві, вказує на Херсонес і на перенесення мощей цього корсунського мученика до Десятинної церкви в Києві. Врешті й перенесення двох античних мідяних статуй та чотирьох мідяних коней з Херсонесу, отже античних споліїв, вказує на те, що Володимир В. окрашував площу довкола нової церкви цілком у дусі візантійського мистецтва — бо ж візантійська столиця була повна антично-клясичних мистецьких творів.

А чи сама архітектура Десятинної церкви не вказує на мистців із Херсонесу? Це питання могла б розвязати тільки стилістична аналіза.

На жаль Десятинна церква не заховалася в первісному виді. Підчас татарського нападу на Київ вона завалилась і на її місці з початком XIX. стол. побудував архітект Спасов новий храм у псевдовізантійськім стилю. З тої доби походять досліди над фундаментами старої будови пороблені єпископом Евгенієм, опісля доповнені архіт. Мілєєвом. [1]) Маємо всього тільки частину фраґментарично прослідженних фундаментів старої Володимирської церкви. З цих фраґментів видно, що первісна церква складалася з трьох абсид, отже була трьохкорабельною. По обох боках найдено сліди широких обходів з контрфорсами. Все здається промовляти за тим, що Десятинна церква не була первісно базилікою, а була центрально-копуловим заложенням. Не тільки плян і форма абсид, але й мозаїкова декорація копули, яку знаємо з описів, вказують, що маємо до діла з т. з. копуловою базилікою. [1]) Вправді в 1017 р. щось добудовано в церкві, але це могли бути бічні обходи, які виступають також в інших київських церквах тої доби, як прим. в церкві св. Софії, або в церкві св. Юрія. Не виглядає, щоб яких 20 літ по викінченні будови Володимиром перебудували церкву з самих основ і переміні-

---

[1]) Пор. Д. Айналовъ: Памятники христіянскаго Херсонеса Вип III. (1908) стор. 92-93.

[2]) Пор. Айналовъ. Лѣтопись о начальной порѣ русскаго исскуства СПБ. 1904, де находимо аналізу цих вісток.

[1]) Пор. В. Січинський: Аркитектура старокнязівської доби, стор. 11

[1]) Пор. D. Ajnalov: Geschichte der russischen Monumental-Kunst der vormoskovitischen Zeit. Berlin — Leipzig 1932. стор. 11. автор твердить, що Десятинна церква була копуловою базилікою подібною до церкви Спаса у Чернигові.

нили її з базилікальної в копулову. Всі дані отже радше промовляють за трьохкорабельним заложенням з трьома абсидами й копулою на чотирьох стовпах посередині. Цей тип находимо в цілім ряді київських церков — а був він у цей час загально поширеним типом візантійської архітектури.

Остає ще питання, чи цей тип копулової базиліки, який виступає в Десятинній церкві, перейнято безпосередньо з візантійської столиці, чи з Херсонесу. Літописні дані не дають на це ясної відповіді і згадують тільки: „приведе мастеры от грекъ". Можна під тим так само добре розуміти Херсонес, як і Константинопіль. Заходить питання, чи такі типи церков находимо в Херсонесі.

Серед дуже численних відкопаних херсонських церков подибуємо також той самий тип копулової базиліки, тип, який міг тут повстати очевидно щойно в середнєвізантійській добі. До таких трьохкорабельних копулових базилік належить у Херсонесі: храм відкопаний в монастирському саді, храми ч. 9, храм ч. 6.[2]) Зглядно добре доховані фундаменти храму ч. 9., в якім незвичайно ясно зарисовується копулова базиліка з трьома кораблями та абсидами й чотирьома стовпами посередині, на яких спочивала копула. Храм мав притвор і з одного боку рід опоясання.

Виходить з цього, що тип копулової базиліки з трьома кораблями, який став згодом панівним типом церков київської Держави (прим. церква св. Кирила в Києві, церква св. Юрія в Каневі, церква св. Спаса в Чернигові і багато інших), находимо рівнож у Херсонесі, відки ця форма могла легко перейти на Русь.[3])

Херсонес був посередником тих архітектурних форм: він передав Руси те, що сам був з Візантії одержав.

Безсумнівно ціле внутрішнє мистецьке уладження Десятинної церкви є херсонеського походження. Виложення стін мармуровими та порфіровими плитами (відси й назва мраморної церкви), получення мозаїки з фресками, прегарна мозаїкова долівка, ікони й посуди походили з Херсонесу. В руїнах херсонеських церков найдено рівнож мармурові плити, що окрашували стіни, тут часто виступає фресковий стінопис і мозаїка разом і подібні орнаменти мозаїкових долівок. Увесь ілюзіоністично-кольористичний характер нутра візантійського церковного заложення, навіяного понадзмисловим духом візантійського мистецтва, перейнято таки просто з херсонеських заложень.

З наведених порівнянь можна сконстатувати ось що:

1) Архітектурні форми першої київської церкви побудованої Володимиром В. мають свої анальоґії в церквах херсонських і можна здогадуватися, що Херсонес відіграв тут ролю посередника між Візантією й Києвом.

2) Внутрішнє вивінування Десятинної церкви стоїть без сумніву під впливом візантійського мистецтва Херсонесу.

---

[2]) Пор. Д. Айналовъ: Памятники христіянського Херсонеса. Випуск I, стор. 122—128 фіг 89—91.

[3]) Колиб навіть припустити, що Десятинна церква не була копуловою звичайною базилікою без копули, то і ця форма була сильно поширена в Херсонесі й не треба її шукати аж у Болгарії. Про це нижче.

III.

Болгарія й Київська Русь у добі прийняття християнства.

В останніх часах ряд російських істориків підніс значення Болгарії для поширення культурних впливів християнства на київській Руси. Серед наших дослідників заступав цей погляд Стефан Томашівський у своїй праці „Вступ до історії церкви на Україні". (Записки Чина св. Василія Великого Том IV. 1—2, 1932). Він приймає, що Володимир В. спирався на взірцях патріяршої болгарської Церкви в Охриді тому, що вона була до певної міри незалежною від Візантії, наче автокефальною Церквою. Наслідком цього було, що Володимир В. поручив болгарському духовенству з Охриди орґанізацію першої церковної єрархії на Руси.

Не будемо оспорювати впливів Болгарії на питання витворення літературної мови, зазначимо тільки, що прямих історичних доказів на орґанізацію першої єрархії церковної на Руси не маємо. Можемо ці питання ставити — як це й робить С. Томашівський — в площині здогадів і гіпотез.

Постараємося насвітлити це питання тут з точки погляду історії мистецтва.

Колиб дійсно перша церковна єрархія й духовенство були болгарського походження, то очевидно воно мусіло б із собою принести форми болгарського мистецтва. Значить треба б порівняти форми київського мистецтва кінця X. ст. з болгарським мистецтвом, головно ж мистецтвом Охриди. Болгарське мистецтво в середневічній добі стояло під впливом мистецтва візантійського, тому наше порівняння можемо сперти хіба тільки на деяких льокальних диференціяціях, які всюди в області візантійського мистецтва подибуємо.

Російський дослідник Брунов, ідучи слідами російських істориків, твердить, що перша київська церква на Руси, т. з. Десятинна, повстала під впливом церковної архітектури Охриди. Десятинна церква була на його думку первісно базилікою, відрізнялася від усіх інших центрально-копулових заложень Києва й це можна пояснити собі тільки впливом базилікальних типів церков в Охриді, прим. церкви св. Софії в Охриді [1]).

Навіть якби прийняти факт, що Десятинна церква в Києві була первісно базилікою, то все ж таки між нею й між болгарськими базиліками, а особливо церквою св. Софії в Охриді, є різниці. Середня абсида церкви св. Софії в Охриді є пятистінна, а не півкругла, як у Києві, а бічні абсиди не прилягають так тісно до середущої, як у Десятинній церкві. Також є різниці в будівельній техніці. Старі частини стін абсид в Охриді складаються з тесаного каміння [2]), Десятинна церква збудована була з цегли. Непевним є також первісний вид церкви в Охриді й час її повстання (Фільов думає навіть про первісну копулу).

Коли до того з одного боку зважимо, що є дуже сумнівне, чи Десятинна церква взагалі була базилікою, з другого боку, що базиліки були поширені якраз у Херсонесі, про якого близькі зносини

---

[1]) Пор. Alpatof — Brunof: Altrussische Kunst стор. 9.

[2]) Пор. B. Filow: Geschichte der altbulgarischen Kunst. 1932. стор. 38—39. фіг. 8. Табл. 18 а.

з будовою Десятинної церкви свідчать літописи, то ціла ця гіпотеза спочиває на дуже хитких основах. Історичні дані про існування копули в Десятинній церкві оминає Брунов тим способом, що приймає повну перебудову в 1017 р. за часів Ярослава Мудрого (наново посвятив її епископ Теопемпт в 1039 р.). Наші сумніви щодо такої повної перебудови ми вже піднесли в попереднім розділі.

Остає ще до обговорення скульптура Десятинної церкви. При церкві найдено підчас розкопок мармуровий різьблений саркофаґ. Український дослідник М. Макаренко в своїй солідній студії „Скульптура і різьбарство Київської Руси" (Київський збірник 1931.) ось так опреділює різьби саркофаґу Десятинної церкви: „Близькі й анальоґічні до наших орнаментальних прикрас є мармурові пілястри з іконостасу Софійського собору в Охриді. Ніякого сумніву не може бути в тому, що і тут і там річ виконували майстри однієї школи, навіть більш — однієї майстерні. В цих пілястрах є певне і красномовне свідчення про залежність київських різьбарів від охридських". Подібні орнаменти находить Макаренко на Кавказі й далі слушно замічує: „Очевидно одна школа різьбарів мала вплив на Кавказ і на Балканські краї, а за ними або через них на Україну великокнязівських часів. А походить цей мотив з глибокої давнини." Далі вважає Макаренко, що носієм тих мотивів було мистецтво візантійське.

Найближчими анальоґіями до саркофаґу Десятинної церкви уважає згаданий дослідник стовпи і плити іконостасу церкви св. Софії в Охриді. Тут і там дійсно виступають ідентичні мотиви[1]) (плетінковий стяжковий орнамент). Але ті самі орнаментальні мотиви, — вони повторюються також на мармурових плитах церкви св. Софії в Константинополі, — виступають не тільки в Охриді, але всюди там, де було поширене візантійське мистецтво. Вихідною точкою був Константинопіль (прим. плити Кіліссе Джамі і багато фраґментів розсіяних по Константинополі; декілька з них показував мені в знимках проф. Унґер з Берліна). Відси ці орнаментальні мотиви поширилися головно на плитах-парапетах до вікон, або балюстрадах між колюмнами по всіх провінціях, на які впливало візантійське мистецтво (балканські краї, Греція, Мала Азія, Італія (Венеція), Кавказ, Україна). Тому коли находимо подібності між орнаментальними мотивами поодиноких провінцій, то це не вказує на спорідненість або впливання тих різьбарських праць одної провінції на другу, як прим. у конкретнім випадку Охриди на Київ, а навпаки вказує це на спільне джерело тих мотивів, т. зн. на Візантію, відки ці мотиви поширилися на поодинокі провінції.

Що в нашім конкретнім випадку ці впливи могли знов іти шляхом через Херсонес, на це вказувала б орнаментація мармурової плити, найдена в абсиді хрестообразного храму коло монастирської гостинниці в Херсонесі. Хрест в аркаді, а по боках два стилізовані кипариси нагадують той самий мотив декорації бічних стін саркофаґу Десятинної церкви у Києві.

З наведеного слідує, що нема певних стилістичних критеріїв, які примушували б нас, як під оглядом архітектурним, так і орнаментально — скульптурним признати якусь стилеву залежність київ-

---

[1]) Пор. B. Filow: Die altbulgarische Kunst. 1919, стор. 12. фіґ. 9 с.

ських памятників мистецтва кінця X. стол. від болгарських. Історія мистецтва не дає ніяких даних для потвердження т. зв. болгарської гіпотези і ставить її враз з іншими арґументами чисто історичної натури під знак запиту.

Ввесь мистецький розмах Київської Руси доби Ярослава Мудрого стоїть уже під безпосереднім впливом візантійської столиці, чого найліпшим доказом є наймонументальніший храм тієї доби, Софійський собор у Києві. Оцінка цієї доби переростає рямці нашої скромної студії. Але одно можемо на закінчення сказати, що підбудову під той величавий розмах мистецтва в Україні в добі Ярослава Мудрого завдячуємо переломовій у своїх наслідках діяльності Володимира Великого.

Мостом, по якім ступав цей великий державний муж небуденного формату до осягнення своєї цілі, т. зн. защіплення вищих універсальних форм культури в Україні, був Херсонес, перше вогнище старинної культури серед непривітних чорноморських степів.

Львів д. 17/X 1938.

Др. Борис Кудрик

ХРИСТІЯНСТВО В УКРАЇНІ Й УКРАЇНСЬКА МУЗИКА

Вже нераз говорено й писано про заслуги християнської релігії для української духової культури — й що більше, підкреслювано червоним олівцем такий зрештою очевидний і наглядний факт, що українська духова культура в яких 75 відсотках виросла на ґрунті Церкви, чи бодай під її безпосередньою опікою.

Цей факт кидається нам в очі вже в історії літератури й то навіть новітньої, не зважаючи на чималий вплив позахристіянських ідей, особливо сильний на переломі минулого й теперішнього століття. Ось хочби такий факт, як Галицьке Відродження (перше й друге) — діло здебільша ідейного духовенства, перейнятого однаково Христовим, як і національним духом, і якраз ця остання обставина додає цій історичній появі якогось такого особливого симпатичного німбу. Оскільки ж більше ця теократична риса української культури зазначилася в мистецтві взагалі, в музиці ж зокрема, про це зараз нижче мова.

Сказав великий Ріхард Ваґнер, що релігія це двигун розвитку музики. Хто знає хоч поверховно історію всесвітньої музики, переконається про правду цих слів. Ніде інде, а лише під крилами Христової Церкви, в настроєвих сутінках монастирських склепінь, прозябала европейська музична культура від примітивного одноголосся ще з античних віків через двоголосся („organum", „discantus") ступнево аж до гармонічно устійненого многоголосся, опертого на основній формі чотироголосного мішаного хору (нідерляндці на склоні XV—XVI ст.). А праосновою є тут скрізь старий церковний напів первісно східнього, згодом теж і західнього обряду. В віднесенні до української музики можна сміливо сказати, що її історія, це бодай

у трьох четвертинах історія духовної музики. Українська світська музика — тут мова тільки про музику зо свідомо й ясно означеними національними тенденціями — не начислює ще цілих 100 років існування, а період виключно, чи хочби переважно світського напрямку в українській музиці почався на половину пізніше, з Анатолем Вахнянином, Лисенком та Січинським.

Як у всіх культурних краях Европи, так і на українських землях хрест Христовий започаткував перший крок письменної музики (ненародньої, чи як дехто каже „авторизованої" музики, „Kunstmusik" у протиставленні до „Volksmusik"). Коли простий народ виражав музично свої почування неписаною народньою піснею та танком, духовенство й черці, спроваджені з Греції й Болгарії, пишуть перші нотні книги церковних напівів. Ці греки й болгари, хрестителі й цивілізатори старої Руси, лишили нам ще й досьогодні по церквах практикований грецький і болгарський напів. А перша справді українська писана музика, це Київо-Печерський напів, що повстав у Лаврі вже в XI. столітті (єромонах Степан), через родовито українських провінціяльних учителів церковного співу (як Луки в Володимирі, Димитрія в Перемишлі та інших) розгалузився на кілька місцевих відмін. І не тільки в цілій княжій і польсько-литовській добі України всяка письменна музика є виключно церковна, але не інакше діється воно й продовж усієї козацької доби.

Тимчасом після важких політичних ударів, нанесених Україні західніми сусідами наприкінці середньовіччя, занепало наше церковне життя так дуже, що на церковній музиці показалися жахливі сліди цього занепаду. Старі, прості напіви призабувалися, так що дячки мусіли їхати на науку церковного співу аж до Сербії, Греції та... культурно молодшої від нас Волощини! Були тоді в нас теж памятки писаної церковної музики, але дуже марні, писані тими самими примітивними значками, що ними послугувалася ще княжа доба, дарма, що на Заході вже яких півтретясотки літ вживано пятилінійних нот! Та оце в другій половині XVI століття, в час назрівку козаччини, ворухнулася українська Церква до всебічних реформ, включно аж до розбудови братських шкіл і друкарень та — Берестейської Унії з Римом. За цим двигнулася й наша церковна музика. Заведено европейські пятилінійні ноти („ірмольоґійні", а властива назва „київське знамя") й чотироголосний мішаний хор, т. зв. „партесний спів" (від „partes" — голосові партії). Цей партесний спів у черговому XVII столітті розцвів так буйно, що вся тодішня Гетьманська Україна — в велику Богданову добу — стала наче одним розспіваним крилосом! Чужинці, між іншими німець Гербініюс, вихвалюють український церковно-хоровий спів і ставлять його вище латинського. На склоні XVII і XVIII ст., і то більш по католицькому ніж по православному боці, твориться реліґійна пісня для народу — канти або псальми, списувані в „Богогласниках". В 1700 році зявляється перший український нотодрук, а це якраз львівський ірмольоґіон. У другу половину XVIII століття, — аж дивно, що серед такого тяжкого поневолення України Москвою — приходить найсвітліша доба в історії української музики — золота доба Березовського, Бортнянського й Веделя. Й хоча ця велика трійця управляє теж світську музику (оперу, інструментальну сонату), то всеж її головною ділянкою є духовна музика, розбудована якнайширше. Традиційний

теократизм староукраїнського духа саме тут осягає свій апоґей і в одночас розблискує соняшним сяйвом на всю Европу! Цей теократизм не опускає українців і в XIX. столітті. Культурна розбудова Галичини лежить у руках архієреїв: Снігурського, М. Левицького та крилошан, як нпр. Гарасевича. Перший український хор у Галичині, це перемиський катедральний хор, — на львівському ж терені знову такою музично-піонірською кадрою є хор питомців. Обидва композитори перемиської школи, Вербицький і Лаврівський, — ці перші піоніри світської свідомо-національної музики, — все ще таки для церковної музики призначують передове місце в своїй творчості. Така напр. „Херувимська“ Es-dur, чи „Аллилуя“ B-dur Вербицького це не менш маркантний виразник старогалицької душі, як його „Тройзіль“, чи Лаврівського „Річенька“.

Приходить Лисенківщина — її дух світський; в імя так званого чисто-народнього стилю занедбують, а то й просто нехтують усякою солідною, европейською роботою, всяким клясицизмом. В уяві тодішнього, а частинно ще й сьогоднішнього покоління, цей останній стає атрибутом, ба синонімом „церковщини“ — й не дивниця. Зважмо, що християнська релігійна ідея, це царство ладу й досконалости, що лагодить гострі різниці народностей. Звідсіль і звичай уживати „мертвих“ клясичних літурґічних мов. А в історії української музики що найменш від золотої доби аж досьогодні церковна музика з оцим її „італіянізмом“, це прибіжище музично-конструкторської правильности й досконалости, це так сказати б наш музичний Версаль, школа музичного „savoir-vivre“, що діяла добродійно теж на світську музику. Та ж навіть Лисенкові учні, Стеценко й Яциневич, у своїх церковних творах попали (може й підсвідомо) на „італійсько-німецький“ правильний чотироголос — а що Леонтович і ще дехто з часу около 1920 у своїх церковних творах із цього стилю виломалися, це слід гіпернародницького, протестантизуючого духа автокефальної церкви, що для неї вони творили. Бо де далі попадає ця школа в зовсім світський тон.

Сьогоднішня доба релігійного відродження, доба Католицької Акції, Марійських Дружин та частих церковних ювілеїв, ще не найшла свого належного музичного виразу. Щоб це сталося, слід ще більш ніж досіль, зглибити нашу церковно-музичну традицію, жити нею знову — а тут дуже помічний буде розріст музичних шкіл по краю й популярність науки гармонії, що з року на рік зростає. Слід тільки цю останню — на зразок фраґментарного учебника гармонії Матюка — сперти якнайсильніше на зразках із творів золотої й перемиської доби та підховати молоді творчі сили в дусі великих предків.

В переконанні, що сьогоднішнє лихо, яке мучить людство, переможе тільки загальний хрестоносний похід молитви й покаяння, горяче просимо всіх, щоб подвоїли свої молитви й умертвлення та виблагували в Бога успішної помочі для Церкви, за заступництвом Пресвятої Богородиці, що, як колись стерла голову давній змиї, так і сьогодні є найпевнішою обороною і непереможною „Допомогою вірних“.

(Пій XI., Енцикліка про безбожний комунізм).

Др. Маркіян Дзерович

НАШ ЮВІЛЕЙНИЙ ОБІТ

Серед незвичайно бурхливих часів святкує українська нація девятьсотпятдесятліття хрещення наших предків у столичному городі Києві та по всій землі, що була під владою Володимира Великого.

В часі святкування такого величавого Ювілею не від речі буде поставити сучасному українському поколінню питання, чи воно повинно бути вдячне Провидінню за те, що може переживати ці нинішні важкі часи, чи може має вважати себе покривдженим долею та відхати до давніх, мирних часів, коли життя плило в безжурності та без сучасної загальної боротьби за моральний, національний, суспільний та економічний лад.

Нелегко відповісти на це питання, бо ствердження самого факту, що живемо в часі загальної боротьби за всі цінноші людського духа та за всі найпримітивніші можливості фізичного буття, наказує оцінювати сучасне життя як великий тягар, що спричинює крайне вичерпання як одиниці, так і загалу. Нагадаймо собі ті, такі ще недавні, мирні часи, коли існували великі імперії австро-угорська та російська, а життя світу плило назагал мирно й без більших потрясень. Тоді наші національні почування заспокоювалися здебільша сентиментально-ліричними мріями про майбутню національну спільноту, без глибшого розуміння всіх дуже складних процесів, які треба розбудити, щоб розпорошена етноґрафічна маса стала державною нацією.

Сьогодні, коли українська нація пережила велику війну, дожила розвалу цих обидвох імперій і на згарищах тих велетнів пірвалася до першої спроби державної орґанізації власної території, коли перетерпіла важкий удар втрати власної державности, а в останніх часах надихалася новим духом воскресаючого до нового життя права народів до самовизначення, приходиться нам відсвяткувати торжество Хрещення України.

Коли Володимир Великий хрестив Русь-Україну, перечеркнув відважно всі тодішні вірування в поганські божища, як Сварога, Дажбога, Стрибога, Перуна, Велеса та всі прочі поганські ідоли. Одначе аналіза нашої сучасности вказує нам, на жаль, що стоїмо, — якщо йде про українські землі від Збруча до кінця етноґрафічної території на схід — перед новим страшним поганством, що його в українську душу вщіпив найтяжчий ворог людства — російський комунізм. На наших, споконвіку християнських, землях, розсівся та всіми доступними дорогами вівся в живе тіло християнського українського народу страшний, бездушний, практичний матеріялізм. З наказу чужої московської влади вичеркнено зразу указами, а в практичному житті переведено недовго опісля найбільш гидку операцію, бо видерто не тільки прадідну віру, але поняття самого Бога нашому віруючому народові.

Чи ж ця наша Батьківщина неподібна сьогодні до тої, яку хрестив Володимир Великий?! Бо хоч живе ще в Наддніпрянській Україні багато братів, що памятають часи, коли могли визнавати отверто

свою віру та привязання до Бога, але є й цілі мільйони молоді, яка виросла в школах „ударних“ безбожників, школах, що найбільш драконськими методами зогиджують усяку гадку про християнську віру. Тому треба призадуматись, чи в краю, де через терор матеріялізму брат братові, син і донька батькам та взагалі людина людині стали найзавзятішими ворогами, не гірший сучасний стан української Батьківщини, як за часів Володимира Великого перед охрещенням України-Руси?

Початково, завдяки спеціяльній тактиці московського уряду супроти України, могло декому здаватися, що процвіли різні вітки українського знання, може навіть починають викристалізовуватись перші більш конкретні проєкти майбутнього державного життя, відлученого від російського режіму Та останні події показали, що большевизм, який є радше відміною воюючого панрусизму, не може стерпіти біля себе ніяких, навіть мізерних, проявів самостійного життя української нації й покінчив з національною стихією, топлячи її в морі сліз і крови.

Розгляд усіх інших частин українського народу, що живуть в інших державах, так само не дає причин до радісних почувань.

Серед тих злиднів, так сказати б зовнішньої натури, долягає українському народові ще й внутрішній боляк, що на нього складається і распря спричинена Каїновим москвофільством, і роздор партійного характеру, і прикрий дісонанс у церковній ділянці, а врешті недостача обєднання та створення одної ясної лінії серед тих верхів нації, від яких цього найбільш можна було сподіватися. До тих сумних моментів можна дочергувати ще більше подібних, що не веселять життя по українськи думаючої людини.

Щоб бути справедливим, слід підмітити, що є в нас і відрадні явища: часті національні відрухи над Дніпром, незвичайно бадьорий і самопевний стан національної свідомости української народньої маси в усіх інших частинах етноґрафічних українських земель, виразний реліґійний ренесанс інтеліґенції, а в першу чергу молоді, та гарний розвиток усіх наших національно-економічних установ, зосібна в Галицькій Волості.

Та якби воно не було, слід ствердити, що наше життя в повищому насвітленні давало б більше причин до суму та зневіри, як радости й творчого імпульсу.

Саме тут доходимо до точки, в якій на саму гадку, що в ювілейному році ми мали б опустити руки в зневірі, щось буриться у нутрі серця й душа відчуває неначе прикрий біль, питаючи: невже направду нема для нас ніякої розради? Чи не можна віднайти серед сірої буденщини такого шляху, який створив би нам відсутну нині, а таку потрібну радість життя?

Для конструктивної людини відповідь може бути лиш одна, що в подібній ситуації, в якій находимося ми, як нація, зістає одинока, може нельоґічна, та проте безмежно сильна спонука до радости життя, а це: „Contra spem sperare.“

Вірмо тому безмежно, працюймо з найвищою напругою сил та подумаймо, чи для нас у нинішніх часах не може бути причиною до великої радости серед тяжкої праці наглядно відчувати й бачити, що за волею Всевишнього — та проти волі всіх вельможів світу, виринає, немов фенікс із попелу, право до самовизначення народів,

а за ним перша реальна зоря державности поневолених сьогодні бездержавних націй?!

Чи не можна, працюючи для нації, наповнити свою душу й серце почуттям великої радости, коли вчуємося в той ритм пробудженого українського життя, що йде филею не писаного слова, яке можна здавити кожночасно відомими нині засобами, а стихією безпосереднього зрозуміння себе наших братів, коли бадьоро серед таких злиднів глядять на злу дійсність, — підготовляючи кращу майбутність!

Чи не можна радуватися в душі, коли бачимо, що серед інтелектуальної еліти, зосібна серед молоді, працюється з напруженням найвищої сили волі над пізнанням помилок минувшини та над розпізнанням національних хиб, продумуючи рівночасно нові напрямні в кожній ділянці як психічних, так і матеріяльних підстав дальшого розвитку українського народу під кутом бачення його недалекої повної суверенности та питомої собі державної орґанізації.

Чи не може рости українське серце радістю, що провідники народу щораз частіше чують річеву критику, яка дає свідоцтво живучости та зрілости всіх відтинків свідомого національного елементу?!

Правда, що все вичислене вгорі може давати свідомому членові нації багато вдоволення та підбадьорення в праці, але маю враження, що цього не вистарчає, щоб бути Провидінню вдячним за те, що дозволяє нашому поколінню жити саме тепер та ще в додатку святкувати Ювілей десятьсотпятдесятліття хрещення Руси-України.

Завдаймо собі дещо труду та погляньмо лише, чи не найдемо в сучасності таких елементів, які дозволять більш оптимістично дивитися на ролю, що її нині відіграє в нації не тільки провідна верства, але й пересічний робітник якоїнебудь ділянки праці. Чим більше наближуємося до повного внутрішнього розкладу московської матеріялістичної сатрапії, тим більше безпосередньо кожний відчуває, що йдуть незвичайно важкі та відповідальні для цього покоління часи.

Сама гадка про це є чимсь, що радує серце свідомого українця. Свідомість, що кожний інтелектуальний працівник може не тільки у свому ресорті підготовляти себе й найближче окруження до нової ролі, але може вже нині власним мізком причинятися до розвязки найбільш складних питань при монтуванні кращого завтра, спричинює почуття найглибшої, бо дозрілої радости.

Подумуймо тільки, що на розлогих просторах нашої землі після провалу большевизму матимемо перед собою 35 мільйоновий нарід, що не міг плекати власної державної ідеї, а мучився використовуваний для чужої сили та для чужих інтересів. Усвідомім собі, що там багато наших земляків забули взагалі про Бога, про Христову віру та засади найвищої моралі, яку знає світ. Не забудьмо, що живуть там мільйони молодих українців, що взагалі про Бога та християнство не чули, а якщо й чули, то в спосіб найбільш скривлений та здеправований. Природна річ, що наге ствердження цих правд ставить руба ціле звено проблем, що вже сьогодні слід про них думати та порішити, щоб у слушний час не починали від експериментів, а підійшли вже з реальним пляном реституції всього життя на найкращих зразках християнської етики.

Яке велике поле до попису для інституції святої Церкви та яке почуття гордости мусить огортати всіх тих з нашої Церковної Єрархії, що під тим кутом бачення підготовляли та підготовляють відповідний актив правдивих місіонарів, на яких совісті лежатиме ввесь тягар привернення морального здоровля нашому, довгі десятиліття мученому народові.

Чи ж не треба буде всім нашим торговельно-промисловим централям уже нині думати про підготову активного гурта людей, що занесе на корінні наші землі здорові засади кооперативного життя, що своєю орґанізацією повинно по змозі найбільше зблизитися до підстав католицького корпоративізму? (гл. Кат. Акція ч. 2. 1938 р.)

Дійсно, в тих наших осередках, що не є тільки осередками чисто комерційними, але першзавсе осередками питомого українській вдачі державницького виховання громадян, повинно кипіти від праці над розвязкою тих саме проблєм, що виринають перед очима душі на гадку про можливість скорого будівництва української держави над Дніпром.

Чи наше жіноцтво не зробило б краще, щоб замість творити феміністичні клітини на інтернаціональний зразок та деправувати тим самим здоровий глузд української жінки, призадумалось над тим, як повести в майбутності лікування заниділого поняття родини та виховання нових мільйонів дітвори? Чи не краще нашому жіноцтву вже сьогодні подумати та попрацювати над тим, щоб зжитися з цією нині загально прийнятою правдою, що нація, яка хоче жити, не може відступати ні в ділянці плекання жіночих чеснот, ні в ділянці популяційної політики від тих засад, що їх прилюдно проголошено в енцикліці про „Християнське подружжя“?

Коли візьмемо всі наші культурно-освітні установи, то й тут не можна не думати подібно про розбудову нових кадрів ідейних робітників. Під цим кутом бачення, що в руках кожного українського інтеліґента, кожного робітника на національній ниві лежить можливість безпосереднього виковування нової долі для свого народу, в рямцях християнського персоналізму, це вже є ціль та завдання, яке творять більш як нормальну приємність життя для думаючої одиниці. Думаю, що під тим оглядом ми повинні бути горді й дійсно вдячні Провидінню, що саме в наші руки зложило кування нової долі та відповідальність перед історією, перед власною совістю та нацією за правильно обдумані шляхи, якими вивести треба українську націю із сучасного її незавидного стану.

Коли ми вже свідомі того, яка величезна відповідальність тяжить на кожному з нас зокрема та на цілості інтелєктуального проводу нації, слід подумати, чи ми дійсно довели вже тепер до згармонізування наших зусиль на всіх областях індивідуального та ще більше загального життя, підтягаючи все під одну моральну лінію, подиктовану християнським світоглядом?

Признаймо щиро, що під тим оглядом ще нам багато недостає.

Кожний з нас відчуває, що живемо в часах, які вимагають направду ясного та скристалізованого погляду на цілість людського життя як одиниці, так і загалу, світогляду, що містився б в одній фільософічній системі.

Сьогодні не час на недоговорені й недодумані фільософічні системи, бо це веде тільки до внутрішнього хаосу як одиниці, так і загалу.

Все одно, чи беремо під увагу існуючі ще на континенті демократії, чи беремо під розгляд тотальні системи правління, всюди бачимо гін до замкнення всіх проблєм даної нації й держави в одній фільософічній системі без решти.

У девятьсотпятдесятлітній Ювілей Хрещення України-Руси слід нам поставити принціпіяльне питання, чи маємо зістати вірними завіщанню Володимира Великого й продовжувати розбудову в українській нації фільософічної системи спертої на Христовій вірі, чи маємо шукати нових доріг та покинути безмала тисячлітню традицію віри, що кріпила в недолі й опромінювала в щасті українську націю?

Думаю, що не найдеться серед нас нікого, хто попав би на божевільну гадку покинути промощений уже шлях, який показав себе найкращим заборолом нації проти зовнішнього і внутрішнього лиха. Оскільки б дійсно хтось такий найшовся, хай іде своїм шляхом, бо в сучасності не подорозі нації з такими вчителями. До чого довели нас безбожники, бачимо найкраще на прикладі нашої Наддніпрянської Батьківщини, а до чого довів нас зле зрозумілий лібералізм, бачимо у великій мірі на прикладі вужчої Наддністрянської Батьківщини.

Коли так, мусимо поставити загальну тезу, що в сучасності тільки стовідсоткове приложення сил до якоїсь проблєми та згармонізування її у рямцях прийнятої фільософії може її рушити з мертвої точки. Тому то, не вистане нам вдоволятися ствердженням, що ми українці християни, у тому 8 мільйонів католиків, але нам слід ясно і прилюдно признатися, що хочемо ними бути на сто відсотків не тільки словами, але й кожним найменшим ділом. Це був би перший найбільший обіт, який повинен зробити собі кожний свідомий українець, бо це одинокий шлях до повної обнови і скріплення нашого внутрішнього особистого й загального життя, це одинокий, найнеобхідніший крок до консолідації народу.

Це одиноко гідний обіт, що його треба зробити перед власною совістю та перед історією власного народу.

Подумаймо на хвилину, як виглядала б наша нація після десяти років фанатичного придержування цього обіту. Мораль поодинокого громадянина стояла б так, що на нього в кожній ситуації міг би числити як церковний, так і національний, як фаховий, так кооперативний і культурно-освітній провід; кожна українська родина, а зосібна родина інтеліґентська, буде твердинею, в якій виховуватимуться нащадки повної громадянської вартости. Так, як справа стоїть сьогодні, то всі прочі верстви нації мають повне право з острахом за майбутнє та з найвищим викидом звернутися до сучасної інтеліґенції й запитати: Християнська інтеліґенціє, де твої діти, а наші майбутні провідники?!!

Усвідомім собі, що християнська ідея переоре основно духа нашого жіноцтва, наших культурно-освітніх та економічно-фінансових діячів, що кожний фізичний та умовий робітник стоятиме на сторожі найвищої християнської моралі. Тоді побачимо, як незвичайно скоро вирівняються сучасні конфлікти й як гарно підтягнеть-

ся вся сучасна лінія життя української нації й як високо під ідеольоґічним оглядом стоятиме актив тих людей, що мають творити нове зорґанізоване життя.

Коли візьмемо так основно справу нашої внутрішньої перебудови та рівночасно приймемо як непорушну тезу, що ми щойно обєднані духом Христової віри наберемо відповідних сил для прав диво раціонального опрацювання напрямних у всіх хочби найскладніших проблємах, які складаються в сумі на льоґічну цілість, тоді щойно зможемо око в око станути до переможної боротьби з сучасним життям за кращу долю власної нації.

Багато людей переконані, що вони християни, ба навіть християни-католики. Вони стараються оскільки змога не входити в колізію з декальоґом та з приписами Церкви. Ходять на Богослужбу до Церкви й думають, що не можна їм відказати того, що вони бажають дійсно щиро жити згідно з християнською мораллю. Та тут запримітимо: Це все правда, але ніколи чисто механічне виконування релігійних та моральних обовязків не доводить до чогось позитивного і творчого, як щодо своєї власної душі, так і в відношенні до національної спільноти. Що поможе бути навіть святим серед свойого суспільства, бачити його великі хиби і промахи, а не реаґувати зовсім на ці відємні явища?! Коли віруючий актив нації замкнеться сам у собі та ще в додатку оминатиме кожну нагоду, щоб накликати співгромадян до поправи зла, грішить тяжко, бо на кожному члені нації тяжить моральний обовязок дбати про моральне та етичне здоровля кожного зосібна й цілої нації взагалі. Приходимо тут до ясного спрецизовання думки, що сьогоднішня орґанізація суспільств вимагає не тільки одиничної моралі, але орґанізованої моралі цілої людської збірноти, що покривається з поняттям модерного апостольства у поширенні та виекзеквуванні моральних засад Христової віри.

Віруюча творча людина не сміє не бути апостолом родини, коли бачить, що в окружаючих її родинах діється зле; віруюча людина мусить стати апостолом преси, коли бачить, що преса зла, або що зла преса поширюється поміж віруючим народом. У модерному понятті віруюча людина мусить бути апостолом бозоглядної суспільної справедливости та ставати всюди в обороні використаних, нуждарів та таких бідаків, які не мають змоги самі постояти за свою слушну справу.

Модерний католик не може переходити до порядку дня над деправуванням своєї дітвори в сучасній школі, яка густо часто кривдить душу дитини та вводить її нераз на моральні манівці.

Вкінці до обовязків католика, апостола новітніх часів, належить ділянка, що направду вимагає радикальної моральної перебудови в дусі Христової науки, а саме ділянка міжнародньої та міждержавної політики.

Хоч нині думати про зміну засобів політичної боротьби на більш християнські належить до утопії, то проте поважно думаючі одиниці серед усіх націй світу по-

винні намагатися всіми способами переконувати свої національні та державні проводи, що за всі насильства супроти ближнього не відповідатиме ніколи перед Найвищим Суддею нація як збірнота, тільки виключно ті, що виконували уряд і мали змогу не обтяжувати власної совісти актами незгідними з нашою християнською мораллю.

Зясовуючи сказане, мусимо поставити тезу, що сучасні суспільства, виховувані та примушувані до ґрупового думання, дуже легко безкритично приймають і виконують прикази, що їх виконання вимагає мнимий „інтерес" ґрупи чи нації, не дивлячись при тому на те, що сліпе виконання наказаного акту топче нераз особисту мораль та етичне наставлення виконуючих.

Серед таких обставин нічого не вдіють млаві й сентиментальні нарікання навіть дуже побожних та віруючих одиниць, бо ґруповій орґанізації зла, треба протиставити ґрупову орґанізацію добра. В тому місці доходимо до найбільш ядерного зрозуміння потреби якогось масового руху, що запалював би й загрівав розпорошені віруючі одиниці до орґанізованого поширювання серед сучасного світу моральних тез, які пливуть із християнської моралі. На одному прикладі легко обоснувати правдивість твердження, що сучасне християнство взагалі, а серед нас, галицьких українців-католиків зокрема, зовсім плитке й невистарчальне для опанування та повного перероблення загалу на пробоєві та сильні у вірі маси: на сто інтеліґентів, що признають себе до віруючої верстви нації, нема навіть десяти відсотків таких, що читали б проголошені в останніх роках енцикліки, що зясовують собі точно та найбільш докладно тези, що їх мусить придержуватися кожний віруючий християнин, як у ділянці особистих переконань, так і суспільних, не виключаючи ділянки родинної та популяційної політики сучасних людських збірнот!

З найбільшою тривогою приходиться зазначити факт, що знання цих справ просякає до свідомости пересічного віруючого українця незвичайно поволи, та що ближчі й дальші народи далеко перегнали нас у тій ділянці.

В інших народів оформлено вище наведену орґанізовану працю за нове закріплення християнської моралі та етики за вказівками Найвищого Пастиря в рямцях Католицької Акції. Цей рух видав у західніх народів та в цілому культурному світі небуденні овочі, бо там усі, від яких це залежало, по совісті взялися за ту, може спочатку невдячну, та проте не менш конечну, а в наслідках благословенну працю. В нас, соромно сказати, Католицька Акція не виказує таких осягів, як усюди в світі, а суспільність заледве починає розуміти її завдання та цілі.

Так залишитися не може. Щоб радість, із якою святкуємо девятьсотпятдесятлітній Ювілей Хрещення Руси-України, була дійсно повна та щоб ми могли дійсно найбільш отвертим і щирим серцем бути вдячні Провидінню, що позволило саме нам бути тим поко-

лінням, яке має змогу безпосередньо формувати духа нації, мусимо за кожну ціну виповнити ці великі прогалини, що не дають нам стати пробоєвиками нового ладу, якого жде виснажений пень української нації.

Говорячи практично, щоб радість діяння для нашої нації у всіх нас була повна, візьмімось за таку основну й конечну для провідників нації лектуру, якою є оригінальні Енцикліки про всі найбільш актуальні проблеми цілого світу, намагаймося за кожну ціну довести до зорґанізованої акції оборони Христової моралі, яку вже Володимир Великий признав одинокою підпорою української психіки, через більше зацікавлення до проблем та праць Католицької Акції на нашому ґрунті та несім це нове сяйво, що дає щасливе життя нації, рівно пильно під найбіднішу стріху та робітничу казамату, як і в доми найвищої інтеліґенції.

Витягнім із устійнених уже на світі метод праці в Католицькій Акції ті напрямні, що є найбільш основними цеголками будови новітнього християнства, надаймо нашим уже існуючим орґанізаціям живого орґанізованого Христового духа та не забуваймо при тому, щоб усі ділянки національного життя мали печать християнського персоналізму та католицького корпоративізму.

Зосібна треба буде перещіпити в майбутності ці поняття на нашу національну територію, визволену з большевицького ярма. Саме наш материк українських земель потребуватиме в найближчій майбутності черпати напрямні до своєї моральної відбудови з нашого християнсько-католицького піємонту, якого сила залежить виключно від нашого покоління. Тільки на тих гадках побудовані тези розбудови нашого життя, дадуть тривку основу для християнської держави, яка житиме довгі століття, даючи почуття щастя та найглибше вдоволення своїм громадянам. Тоді довершиться заповіт Володимира Великого, започаткований актом хрещення Руси-України.

ВИСОКОПРЕПОДОБНИЙ ОТЧЕ! Чи у Вашій парохії вже є кольпортер католицьких книжок і преси? Якщо нема, дуже просимо підшукати до цього відповідну людину та зголосити її до Ген. Інституту К. А. Коли ж маєте вже кольпортера, то чи сповняє він те, до чого зобовязався? Чи розпродує книжки, чи відсилає гроші до Видавництва? — Дуже просимо оживити в парохії акцію поширення доброї книжки!

КАТОЛИЦЬКЕ ЖИТТЯ В СВІТІ

АПОСТОЛЬСЬКА СТОЛИЦЯ. Святіший Отець і Хрещення України. „Osservatore Romano" пише, що в середу 21-го вересня Святіший Отець прийняв на авдієнції наших питомців з Колеґії ім. св. Йосафата в Римі з нагоди 950-ліття хрещення України. Зміст незвичайно глибокої й цінної промови Св. Отця подаємо на іншому місці.

Богослуження за мир. В обличчі воєнної небезпеки відбулись одного дня в усіх церквах Риму адораційні Богослуження за вдержання мира в світі. Церкви були переповнені вірними. Св. Отець молився за мир рівночасно в своїй домашній каплиці.

Центральний Уряд Католицької Акції. Св. Отець установив Центральний Уряд Католицької Акції (Officio Centrale per Azione Cattolica) й керму його доручив кард. Йосифові Піццардо. Завданням Центрального Уряду Католицької Акції є вияснювати й залагоджувати різні питання, предкладані Епископами різних епархій у звязку з діяльністю Католицької Акції. Це тим важніше, що Католицька Акція, яку виразно означується як співпрацю мирян у єрархічному апостольстві Церкви, не може ніколи тратити характеру своєї залежности від Епископів. Осідок нового Уряду міститиметься в будинку Римських Конґреґацій. Керму його доручено кардиналові Піццардо, бо ж він від початку є близьким співробітником Папи в ділянці Католицької Акції й дуже добре обізнаний з усією дотеперішньою її діяльністю.

АНҐЛІЯ. Конґрес християнської педаґоґії відбувся в червні ц. р. за почином жіноцтва, що належить до Католицької Акції Великої Британії. Наради конґресу відбувалися під головуванням кард. Hinsley-я в прияві кількох епископів та при участі 10.000 відпоручниць із Анґлії, Канади, Австралії, Півд. Африки, Нової Зеляндії, Цейльону й Мальти. На порядку нарад були проблеми виховання в родині й суспільності.

„Ані колір, ані раса, ані походження, ані умові здібноші не рішають про вищість, чи нижчість якогось народу, але радше його етично-моральний характер: вищі моральні поняття, чисте родинне життя, чесність у суспільному житті, відвага, щирість, совісність, поміркування в видаванні осудів, — коротко кажучи, моральний рівень даного народу є пробним каменем його майбутньости". Ця теза великого анґлійського соціольоґа Венямина Кида (Kidd) була неначе провідною думкою цілого конґресу.

Зріст католицизму. Вже в 1935. р. на кардинальському консисторі Папа Пій XI. звернув увагу на зріст католицизму в Анґлії: „Ми знаємо, — сказав Папа, — що анґлійці сьогодні дуже гаряче тужать за вірою своїх предків та за поворотом до Ап. Столиці". Це ствердження доказують численні факти. І так у державних школах меншає число дітей, підчас коли католицькі школи переповнені й число тих шкіл заєдно зростає. Від весни 1934. р. до весни 1935. збудували католики в Анґлії 24 нові й поширили 31 стару школу, так що прибуло місця для 10.000 дітей. Представник міністерства освіти заявив у парляменті, що в самому Лондоні в державних уселюдних школах є близько 100.000 вільних місць; так меншає число учнів; зате кат. школи треба щораз нові будувати. В 1934. р. було в Анґлії 1215 кат. шкіл, а рік після того вже 1239 з 410.000 дітей.

Конґрес вільнодумців відбувся недавно в Лондоні, але закінчився фіяском та не осягнув своєї мети. Зовсім інакше ніж конґрес вільнодумців представлялася католицька маніфестація, яка відбулася на вулицях Лондону в тому часі, що й конґрес. Хто знайшовся в тій порі на вулицях Лондону, мусів бути здивований незвичайним видом. Вулицями йшов німий похід, німа процесія католицьких мужчин, яку зорґанізовано, щоб перепросити Бога за обиди, завдані Йому безбожницьким конґресом. Ніхто не говорив, про яку обиду там ішло, але всі знали про те й без того. Лондон ніколи не оглядав такого великого числа й так дивно маніфестуючих мужчин, які йшли без слова і криків. Враження німої процесії було велике й імпозантне. В усіх парохіях Лондону й у найближчих околицях офіційну участь у конґресі зголосили 20.000 мужчин. Одначе в поході було їх багато більше. „Дейли Мейл" подає, що в „німій процесії" взяли участь поверх 50.000 самих мужчин-католиків.

ПОЛЬЩА. IV Католицька Студія в Катовицях відбулася від 5. до 11. вересня ц. р. Її темою було: „Правне й моральне значення постанов І. пленарного Синоду Польщі". Число учасників Студії вагалося між 400—500, а в останньому дні перейшло 700. Всі праці й реферати будуть опубліковані в окремому „Памятнику", подібно, як із трьох попередніх Студій.

Нові святі. Канонізація св. Андрея Боболі спонукала польських католиків до живішої канонізаційної акції. Видвигнено домагання беатифікувати осьті особи: 1) Королеву Ядвіґу, 2) Кардинала Говіюша, 3) гетьмана Ст. Жулкевського та 4) о. Петра Скаргу. (Ruch katol.)

Католицька Акція в Польщі. Останнє число „Ruch-у katolick-ого" подає такі цифри: Інститутів є 19, Парохіяльних К. А.

2.460, Деканальних К. А. — в 7 єпархіях, союзи обнімають разом 16.768 відділів; у тому 592.282 членів, а зокрема Католицьке Товариство Мужчин має 3000 відділів із 125.000 членів, Товариство Жінок — 3153 відділи з 171.980 членкинями, Мужеської Молоді 4853 відділи з 127.746 членами, а врешті Товариство Жіночої Молоді має 57 62 відділи й 167.556 членкинь.

Епископат Польщі й ліквідація православних церков. КАП повідомляє: Тому, що в пресі появилися вістки, наче б то справу ліквідації православних церков на терені повітів люблинського воєвідства устійнено між польським урядом і польським епископатом та Апостольським Нунцієм у Варшаві, Епископат Польщі на конференції в Ченстохові стверджує, що згадана вістка незгідна з правдою.

СПОЛУЧЕНІ ДЕРЖАВИ ПІВН. АМЕРИКИ. Конґрес Католицької Преси відбувся в червні ц. р. в Новім Орлеані. Обговорено силу актуальних питань, м. і. становище католицької публіцистики до проблеми патріотизму. Факти виказують, що католицька преса цілого світу дуже багато ваги присвячує обовязкам, що їх накладає любов власного краю й народу. — В Сполучених Державах кат. преса має серед некатолицьких кругів опінію найобєктивнішої в подаванні та насвітлюванні подій. В останніх чотирьох роках прибуло в Спол. Державах 14 нових католицьких часописів.

Створено врешті „Центральний Інститут Пресової Пропаґанди", що має завдання першзавсе постачати католицьку пресу масам невіруючих та іновірців. Іде про те, щоб не закорінювався хибний погляд, начеб то католицький часопис був призначений виключно для католиків. Католицька преса тільки тоді сповняє якслід своє завдання, коли інформує про події вірних синів Церкви, а водночас силкується дійти до противників католицизму, щоб їх переконати й вияснити сумніви в щоденних життєвих квестіях, звязаних із релігійними проблемами.

ФРАНЦІЯ. Найближчий усесвітній Евхаристійний Конґрес відбудеться у Франції в м. Ніцеї в 1940. р., у днях 1—19 вересня. Підготовою до цієї імпрези вже зайнявся епископ Ніцеї Ремон (Rémond), що передбачує великий наплив учасників Конґресу.

В Люрдах, (Lourdes) в свято Різдва Пресв. Діви Марії зібралося більш як 60.000 вірних, що прибули не тільки з Франції, але й із інших держав окремими паломництвами.

ЮГОСЛАВІЯ. XVII. Конґрес „Pax Romana" відбувся цим разом у Югославії, в Любляні, між 26—31. серпня. Темою нарад Конґресу було становище студента-католика до комунізму. Як відомо, Пакс Романа — це міжнародня федерація католицьких студентів, до якої належать також українці. На цьогорічний Конґрес виїхала українська делеґація в такому складі: проф. М. Чубатий, о. Др. Гриньох і студ. Лончина, голова Т-ва „Обнова". Українські делеґати брали живу участь у нарадах Конґресу, а проф. Дра М. Чубатого вибрано знову головою комісії „Pro Oriente". В Конґресі брало участь понад 300 осіб, у тому кількох епископів, міністрів та представників уряду.

ХРОНІКА

Українські питомці у Святішого Отця. Зприводу 950-ліття хрещення України Святіший Отець Пій XI. прийняв на торжественному послуханні в дні 21. вересня ц. р. питомців Папської української Семінарії ім. св. Свщм. Йосафата в Римі. Послухання відбулося в салі, що зветься „ґалерія". Святіший Отець, внесений на тзв. „седія джестаторія", виголосив до зібраних українців повну глибоких думок промову. Ось головні думки цієї промови: Св. Отець радіє з приявности настоятелів і питомців Семінарії, як тих, що належать до великої, Йому Божим Провидінням повіреної, Родини й синів Руси-України, що так багато говорить історикові й віруючому. Радість Св. Отця тим більша, що ті сини — це заразом питомці Семінарії, яка дуже Йому дорога — і тому, що завдяки приявним тут ОО. Настоятелям, яким Св. Отець хоче особливо подякувати, ця Колеґія розвивається гарно й відповідає Його бажанням та надіям. Св. Отець має надію, що так залишиться й надалі, а навіть краще, бо ще більшим освяченням Його дорогих синів. А та святість згодом, як уже добре будуть уформовані в цій школі найвизначнішого апостольства, бо уладженій при гробі Верховного Апостола в самім осередку Матері всіх церков, — промінюватиме освяченням душ, що будуть віддані їх опіці. Св. Отець радіє, що бачить сповнені ті надії в короткій, але ядерній адресі, в якій висловлені привязання та вірність тих Його синів до Апостольської Столиці й до Христового Намісника й до самого Св. Отця; а той Св. Отець так бажає зробити багато добра для тих найдорожчих питомців та для їх народу.

До них то постійно звертається Його думка з глибокими почуваннями зприводу тих пропамятних століть — а радше ска-

зати б тисячеліття — хрещення їх народу, їх і Його великого Святого Володимира. Св. Отцеві подобалися їх думки (виражені в адресі), бо ясно бачить, задля чого вони цінять свого Великого Князя, а саме: за дар Віри й за Хрещення, що Боже Провидіння призначило для великого українського народу, і цей дар, це світло удержувати горіюче, вважають своїм великим обовязком. Воістину приходить на думку, що могло б статися з їх краєм, з їх народом тай з усіми народами, коли б не були одержали світла Хрещення? Ця думка викликає жах. Бо що сталося б навіть з Італією, так улюбленою Богом, бо вибраною на столицю для Його Намісника? Жах подумати, чим була б Італія без віри навіть у добі найбільшого свого блеску, як Римська Імперія: невільництво, блуди, деморалізація панували повсюду. Тому треба нам дякувати Богу за це і треба вміти оцінити саме той дар: бо ж належить цінити і прочі дари, що їх Бог уділив батьківщині, тій особлившій Родині людського роду: а в особлившій спосіб треба бути вдячним за надприродне життя, за Хрещення. Тому Св. Отець заєдно підносить, що справедливий і здоровий патріотизм це обовязок, дійсний, дозволений і невідкличний. Та понад те треба також памятати й то з глибоким почуванням благородної гордости, що приналежиться до великої Християнської Родини, до св. Матери Церкви, що в Ісусі Христі єднає всіх в однім містичнім Тілі. Св. Отець бажає, щоб Господь зберіг ті почування в серцях Його дорогих синів і в такім наміренні уділяє свого благословення, просячи у Бога ласки для них у студіях та для їх римської формації, що не лиш відноситься до студій, але передовсім до побожности життя та священичої святости.

Ділимося радісною вісткою про поворот до здоровля Преосвященного Кир Йосафата, єпископа Перемиського, Самбірського й Сяніцького. Преосв. Кир Йосафат перебув незвичайно тяжку недугу, супроти якої найповажніші представники лікарського знання, як у краю, так і закордоном, були безсильні й хоча трикратно перевели дуже прикру операцію, не мали надії на повне вилікування Їх Ексцеленції. Факт, що Преосв. Кир Йосафат не тільки вже почувається здоровим, але й лікарська аналіза не найшла в Нього ніяких слідів недуги, треба приписати хіба надприродному діянню ласки Божої. Преосвященному Владиці Кир Йосафатові зприводу Його чудесного видужання складає щирі побажання Генеральний Інститут Католицької Акції й Редакційна Колеґія журналу „Католицька Акція".

950-літній ювілей хрещення Руси-України, що його саме в цьому році святкує український народ, має характер масового, всенароднього, а при тому повного незвичайної поваги та достойности торжества. Святкування відбувається скрізь згідно з програмою, що її випрацював у подробицях окремий Діловий Комітет під головуванням Президента Ґен. Інституту К. А. Д-ра Маркіяна Дзеровича, покликаний до життя ВПреосв. Єпископатом гр. кат. Галицької Церковної Провінції.

Саме святкування ювілею було попереджене двома підготовними святами, а саме днем св. Ольги (24. VII.) й св. Володимира (28. VII.). В ці дні в кожній греко-католицькій українській парохії відбувся ювілейний молебен і відповідна духовна наука, що підготовила душі вірних до вступлення в ювілейний рік. У ці дні дзвонили дзвони всіх наших дзвіниць, сповіщаючи всім наближення великих для українського народу роковин.

Ювілейний рік почався дня 14. серпня ц. р., себто в день, коли згідно з церковною традицією мало відбутися хрещення Киян Вел. Князем Володимиром (1. VIII. ст. стилю). Цього дня о 12. год. вполудне вийшли процесії з усіх наших церков у цілій Церк. Провінції та при гомоні дзвонів відправили торжественне водосвяття на річках, згл. у тих місцях, де звичайно відбувається освячення води на Йордан. При цій нагоді оо. Душпастирі виголосили відповідні проповіді.

Дальшим етапом святкування великого ювілею були реколекції й св. місії, що відбуваються по всіх без виїмку парохіях. Багато місцевостей, уладили місію так, щоб закінчити її саме в день Воздвиження Чесного Хреста, на котрий Діловий Комітет Свята призначив окрему програму, а саме вкопання біля церкви пропамятного хреста, однакового формою й вимірами для всіх парохій. Вкопання пропамятних хрестів зустріло в деяких повітах перешкоди з боку адміністраційної влади.

Від д. 14. VIII. впродовж цілого року відбуваються в усіх місцевостях, де живуть українці-грекокатолики, концерти й академії для вшанування ювілею, при чому кожний гурт наших земляків вкладає максімум своєї спроможности, щоб ювілейні торжества випали якнайбільш величаво й гідно. Щоденна й тижнева преса переповнена вже від половини серпня барвистими описами відбутих свят.

Подібні вісті доходять до нас також із закордону, з усіх тих місцевостей, де українці живуть більшими громадами, передусім із Америки й Канади. Не брахує одначе вісток також із Німеччини, Франції, Анґлії, Бразилії і т. д.

Одна тільки большевицька сатрапія тримає покищо в кайданах живу, християнську душу українського народу. Все ж таки й там українці не забули про ці великі роковини, чого доказом є факт, що большевики мусіли видати **заборону** уладжувати якінебудь богослуження зприводу ювілею.

Конфіската Пастирського Листа Митроп. Андрея. У звязку з подіями на Холмщині Впреосв. Митрополит Кир Андрей видав Пастирського Листа. Лист цей адміністраційна влада в цілості сконфіскувала, а вся українська преса, що подала його текст, появилася з білими плямами.

Українська Папська Семінарія ім. св. Йосафата в Римі — це інституція, що має для нашої Церкви дуже велике значення. Вже те саме, що тут у цій Семінарії виховуються вибрані питомці всіх наших церковних областей під батьківським оком Св. Отця, під одностайним проводом та одною формацією, таке велике й важне, що щойно майбутні часи викажуть повну вартість цеї, часто недоцінюваної установи. Те, про що колись мріяв великий наш Митрополит Йосиф Велямин Рутський, стало дійсністю в найтяжчій добі, що її переживає наша Церква.

В минулому шкільному році всіх питомців у нашій Семінарії в Римі було 55, з того 5 священиків, 10 діяконів і 10 піддіяконів; по епархіям: з Львівської 6, з Перемиської 11, зі Станиславівської 4, з Мукачівської 2, з Пряшівської 2, з Мармарошської 2, з Крижевацької 2, зі Злуч. Держав Північної Америки з области Преосв. Богачевського 17, а з области Преосв. Такача 7, з Бразилії один і один приналежний до Канади. З того числа на фільософічному факультеті було 12, на богословському 42, на правничому 1. За успіхи в науках 10 дістало відзначення (медалю), пять одержало ступінь ліценціяту з богословії; три доступили ступня доктора богословії.

Таборова акція „Орлів“. Католицька Асоціяція Української Молоді „Орли“ послугується у своїй виховній роботі м. ін. і таким випробуваним засобом як табори. Вишкіл членів і прихильників Т-ва „Орли“ в таборах переводить ця орґанізація вже впродовж кількох літ Ця таборова акція розпочалася ще 1934. р.; тоді то започатковано перший чоловічий інструкторський табор КАУМ. Тереном для цих таборів стала околиця княжого Галича. Там над долішньою Лімницею розтаборовується в літніх місяцях українська молодь, щоб скріпити себе на дусі й тілі. Порядок цілого дня так уложений, що учасники табору мають час на працю й відпочинок, молитву й розвагу, на вишкіл теоретичний і практичний. Щоденні ранішні й вечірні Богослуження, що їх дуже часто з короткою проповіддю відправляє в таборовій каплиці таборовий духовник, плекають глибокого релігійного духа. Ідеольоґічні гутірки, получені з практичними вказівками, вишколюють свідомих своїх завдань українських юнаків і юначок. Спорт у різних своїх найкращих виявах заправляє молоде українське покоління до благородного змагання за щораз то кращі життєві осяги не тільки особисті, але цілої української нації. Тут виробляється почуття національної спільноти, молодь учиться великої життєвої штуки співжиття, що в ньому кристалізують характери. Табор, що хоч має твердий спосіб життя, водночас несе з собою так багато принади та вимріяної романтики, що полонить кожного, хто в житті шукає не вигоди, а боротьби, згідно з Христовими словами: „Я приніс вам не мир, а меч“.

Попередніми роками Т-во „Орли“ влаштовувало щороку тільки по одному інструкторському таборові. Цього року відбулося вже 4 табори „Орлів“, а то два інструкторські, один ремісничий відпочинковий і один табор праці. Три перші табори розбили свої шатра над долішньою Лімницею на Соколі б. Галича, табор праці відбувся в Крилосі, де його учасники працювали біля розкопів княжого Собору.

Час цьогорічного таборування „Орлів“ тривав більш як три місяці. Від 24. червня до 2. липня таборувала ремісничa мужеська молодь. Від 5. липня до 1. серпня відбувся мужеський інструкторський табор, що був уже четвертим з черги, а від 8—22 серпня перший жіночий інструкторський. Табор праці „Орлів“ у Крилосі тривав від 4. липня до 27. вересня. Цей табор був взагалі першим українським цього роду табором, а його значення завдяки праці біля розкопів Осьмомислової Катедри зросло ще дужче та набрало направду історичної ваги. Працювало в ньому на зміну 6 двотижневих груп. Цей табор дав великі моральні й матеріяльні користі; він навчив розуміння та правдивої любови славного українського минулого, що його таборовики видобували власними руками наверх; він наблизив своїх учасників до фізичної праці, що водночас виказалася значними матеріяльними досягненнями, про що говорить найкраще висипана дорога та підсипані узбіччя церковного майдану. Праці цього табору закінчилися величавою Богослужбою в розкопаному Соборі в день Воздвиження Чесного Хреста та вкопанням ювілейного хреста з нагоди 950-ліття Хрещення Руси-України. Була це, направду, найкраща винагорода для учасників табору за їхню фізичну працю, що її виконували вони з посвятою та правдивою життєрадісністю.

Через цьогорічні табори „Орлів“ пройшло около дві сотки української молоді з різних середовищ, що мала нагоду ще глибше вкорінити в своїх серцях клич „Орлів“: „За Христа й Україну готовсь“! *(рід.)*

Посвячення вугольного каменя під новий дім Ремісничо-Промислової Бурси у Львові, при вул. Бартосівної ч. 3., відбулося 9. X. ц. р.; о. пралат Л. Куницький в сослуженні о. І. Ждана та о. В. Дурбака довершив чину посвячення та промовив до молоді. Голова Т-ва Ремісничо-Промислова

Бурса, о. проф. О. Бучацький відчитав листа від ВПреосв. Митроп. Кир Андрея з побажанням успіхів для бурси й благословенням для молоді, та зложив подяку на руки о. прал. Куницького для Ексц. Митрополита за опіку над ремісничою молоддю. Новий дім бурси повинен бути готовий до весни. Та це залежить від жертвенности українського громадянства.

Інавгураційна Служба Божа Марійської Дружини Студенток у Львові відбулася в неділю 16 жовтня ц. р. в год. 9. в церкві ОО. Василіян. Пополудні цього ж дня в год. 15.30 відбулися перші сходини в авлі ґімназії СС. Василіянок при вул. Длуґоша 17 з рефератом студ. Марії Паук п. н. „Релігійний сентименталізм".

Величаві українські торжества у Відні з нагоди 950-ліття Хрещення Руси-України та 315-ліття мученицької смерти св. Йосафата відбуваються від 11. до 27. XI. ц. р. заходом української католицької громади при церкві св. Варвари й Т-ва св. Йосафата. Дня 11. XI. відправлено Богослуження біля мощів св. Йосафата; о. Е. Шпрінґер виголосив проповідь „Христос і Церква". Дня 12. ц. м. відправлено дві Служби Божі, гр.-кат. і римо-кат., біля мощів св. Йосафата; ввечері відправлено поминальне Богослуження за поляглих українців, б. австр. вояків, а о. Е. Шпрінґер виголосив проповідь „Церква й нарід". В неділю 13. ц. м. відправлено Служби Божі в обох обрядах, а о. Е. Шпрінґер мав проповідь „Українські святі — св. Ольга і св. Володимир". Після Вечірні о. Е. Ш. виголосив проповідь „Св. Йосафат і Митрополит Рутський". Ввечері того ж дня відбулася святочна академія в салі св. Томи. Вступне слово виголосив о. д-р М. Горникевич, реферат д-р Й. Каспер про 950-ліття християнства в Україні. Виступив хор під управою п. А. Гнатишина, деклямував п. О. Фукс. Академію закінчено гимном „Тебе, Бога, хвалим!". Ювілейні торжества закінчаться 27. XI. торжественною Службою Божою і зборами українців католиків в Українському Клюбі.

950-ліття Хрещення України в Канаді. Українська греко-католицька парохія св. Йосафата в Едмонтоні в Канаді обходила в неділю 2 жовтня подвійне свято: Хрещення України і свій храмовий празник. Були дві архієрейські Служби Божі: читана і співана. В часі читаної Служби Божої Преосв. Кир Василій висвятив на священиків двох діяконів, василіянських монахів, оо. Ізидора Когута і Василя Скубленого. Проповідь з нагоди свячень двох єромонахів виголосив о. Андрій Трух.

По співаній Службі Божій виголосив Преосв. Кир Василій повчаючу проповідь про значення для нас українців прийняття християнства св. Володимиром Великим та про патріотизм і любов до свого народу. По словам Владики лише той, хто є добрим християнином, може бути й добрим патріотом. Патріотизм без правдивої віри в Бога, хоч позірно виглядає вибуялим, пересадним патріотизмом, в дійсності не є правдивим, тривалим патріотизмом. Також загрівав Владика у своїй проповіді до згоди й любови. По проповіді був обхід довкола церкви, водосвяття і проповідь о. Труха, ЧСВВ.

Ввечорі того дня відбулася в Нар. Домі духовна академія-концерт. Концерт розпочався піснею „Торжественний День", яку відспівав мішаний хор. Потім виголосив довшу промову про значення прийняття християнства для України адвокат з Мондеру п. Юрій Шкварок. На закінчення концерту з гарною програмою промовив п. П. Байрак і висказав надію, що в Києві знов стане й засяє подоптаний теперішніми варварськими володарями Хрест Господень, а з ним разом воскресне й Україна.

На жіночому фронті. З хвилиною, як влада припинила діяльність Союзу Українок, повстала у Львові політична жіноча орґанізація, під назвою Дружина Княгині Ольги. Для нас цікаве першзавсе становище нової жіночої орґанізації до справ віри й моралі. З вдоволенням констатуємо, що Дружина Княгині Ольги зайняла в цій справі становище багато більше зближене до нашого, католицького, як Перший Жіночий Конґрес, що відбувся тому чотири роки в Станиславові. Для порівняння та унаглядненння додатньої духової еволюції серед українського жіноцтва наведемо резолюцію в релігійних справах У. Ж. К. з 1934. року, а поруч постанову Дружини Княгині Ольги з 1938. року:

„Укр. Жіночий Конґрес стверджує велику ролю, яку в житті кожної нації, а зокрема недержавної, грає Церква, як державнотворчий чинник, зберігаючи й плекаючи моральні, культурні цінності народньої душі. Українське Жіноцтво, памятаючи, які потрясення спричинила релігійна боротьба в минулому нашого народу, з великим занепокоєнням слідкує за познаками цеї боротьби в сучасності та гаряче перестерігає наше жіноцтво перед релігійними роздорами й закликає його до релігійної толеранції".

В програмовій заяві Дружини Княгині Ольги читаємо: „Визнаємо велике значіння релігії, як одного з найглибших виявів людського духа й велику ролю Церкви, як морального й державнотворчого чинника, що зберігає і розвиває етичні й культурні цінності народньої душі. **Приймаючи засади християнської віри й цивілізації в основу духового розвитку нації** та вважаючи ідеальним стан релігійної толеранції, протиставляємось релігійним роздорам внутрі нації. Обстоюємо засади, що між духовенством і народом повинна бути якнайтисліша національна й духова єдність".

Різниця між цими двома деклараціями відразу впадає ввічі. На місце хмарної фразеольогії, що її можна було інтерпретувати як кому до вподоби, зорґанізоване жіноцтво виразно здеклярувало себе по стороні християнізму, який треба покласти „в основу духового розвитку нації".

Кілька років боротьби католицьких жінок і орґанізацій за християнську ідеольогію найбільшої орґанізації українського жіноцтва не пропали даремно. Варт було прийняти на себе неодин удар, аби тільки довести до прочищення атмосфери.

Останній час приніс реактивовання припиненого „Союзу Українок". Маймо надію, що він у своїй діяльності не заверне назад до інтернаціональних гасел псевдопоступового фемінізму, а прийме за свої тези Дружини Княгині Ольги, що торкаються релігії й Церкви.

Перша Українська Педагогічна Вистава відбулася у Львові в місяці червні ц. р. заходами Рідної Школи та пройшла з величезним моральним успіхом. Десятки тисяч прегарних експонатів, доцільно та дбайливо розміщені в чотирьох будинках, давали глядачеві образ тієї муравлиної праці, що її наше вчительство вкладає в формування душі нового покоління.

Зокрема незвичайно цінні й цікаві експонати приготовили на виставу учні й учениці наших католицьких шкіл (Малої Семінарії у Львові й Василіянських ґімназій), а також фахових шкіл і дошкілля.

Ґен. Інститут К. А. примістив на виставі також свої видання з ділянки виховання, що робили корисне й поважне враження.

—

ВИДАННЯМ ЦЬОГО ПОДВІЙНОГО ЧИСЛА закінчуємо річник „Кат. Акції" за 1938 рік і в звязку з цим просимо всіх, хто одержував у цьому році наш журнал, надіслати нам квоту 2 (два) зл. титулом звороту коштів друку, паперу та експедиції.

ДО ВП. ЧИТАЧІВ „КАТ. АКЦІЇ"! Дуже просимо надсилати Редакції свої заміти та завваги до змісту наших статтей. Які теми цікавлять Вас найбільше, які найменше? Які теми треба порушити? Просимо теж надсилати нам статті й матеріяли у звязку з Католицькою Акцією, її завданням та ідеєю.

Ювілейні видання звязані з 950-літтям хрещення України

(надіслані до нашої Редакції)

1. *о Горицвіт:* **Світло з неба в Україні,** памятка 950-ліття хрещення Руси-України, Львів, 1938. Накладом Ділового Комітету Свята Християнської України.

2. **Цим знаком переможеш,** ювілейні проповіді на торжества, звязані з 950-літтям хрещення Руси-України, Львів, 1938. Накладом Діл. Комітету Свята Христ. України.

3. **З нами Бог,** матеріяли до уладжування ювілейних академій у 950-ліття хрещення Руси-України, Львів, 1938. Накладом Діл. Комітету Свята Христ України.

4. **Нова радість,** ювілейний молебен на 950-ліття хрещення Руси-України, Львів, 1938. Накл. Діл. Ком. Свята Христ. України.

5. **Молебен до св. Володимира** на 950-ліття хрещення Руси-України, Львів, 1938. Накладом Діл. Комітету Свята Христ. України.

6. *Антін Лотоцький:* **Св. Володимир Великий,** життеписне оповідання, в 950-літню річницю хрещення Руси-України. В-во „Криниця" Перемишль, 1938.

7. *М-р Ол. Буць:* **Хрест на Україні,** (у 950-ліття Володимирового хрещення України), В-во „Мета", Львів 1938.

8. *Т Коструба:* **Володимир Великий,** будівничий української держави, Станиславів 1937, Бібліотека „Скали" ч. 8.

З цим числом розсилаємо розрахункові перекази, котрими просимо вислати: а) належитість за „Католицьку Акцію" за 1938. р. в сумі 2 зл.; б) належність за „Кат. Акцію" на 1939 р.; в) евентуально залеглості за книжки, вислані Ген. Інститутом К. А. в р. 1937-38, а саме: „За душу дитини", „Новітнє кріпацтво" та „Послання про події в Еспанії".